Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Historisk Forening for Visherred

BOV MUSEUM

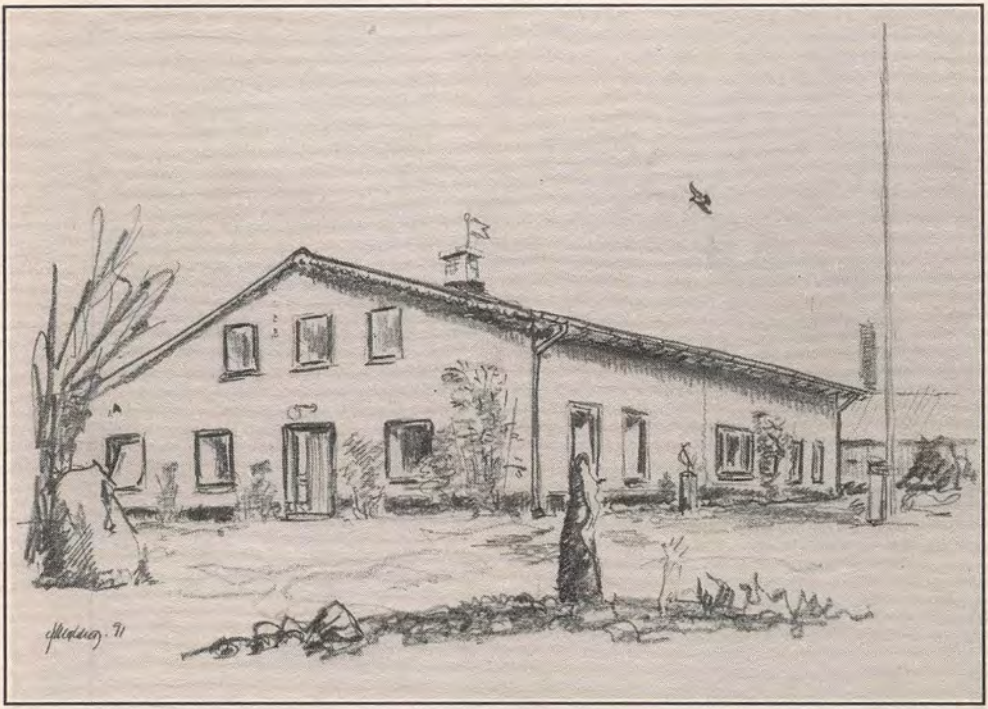

Årgang 14 . 1991

Historisk Forening for Visherred

BOV MUSEUM

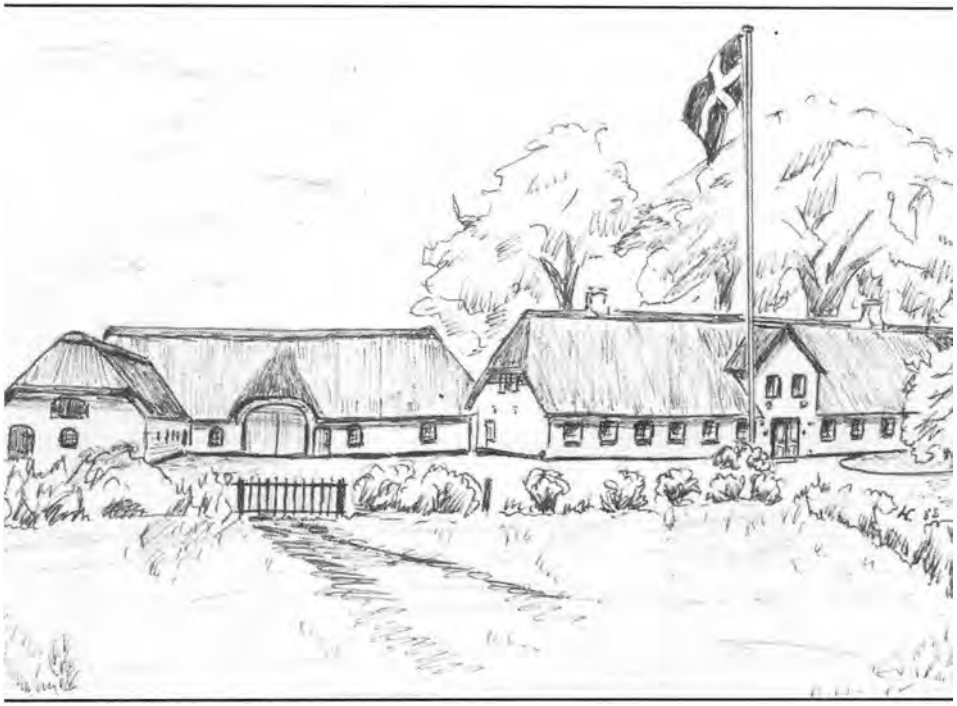

Årgang 14 . 1991

Indholdsfortegnelse

Side 3 *Fra foreningen (H. H. Bang)*

Side 6 *Fra Bov Museum (H. H. Bang)*

Side 9 *Mindeparken i Kruså (Harald Roesdahl, Tandslet)*

Side 15 *Kanonerne fra Lille Okseø (Ib Krogh Nielsen)*

Side 21 *Degne i Holbøl sogn (Peter Andresen)*

Side 26 *Holbøl Degneskole og skoledistrikt 1836-1837 (Peter Andresen)*

Side 29 *Den glemte krig (Inger Jørgensen)*

Side 36 *Et landboforeningsjubilæum (Inger Jørgensen)*

Side 42 *Vejbækstenen (N. A. Drewsen)*

Side 45 *Hokkerup Mejeri (N. A. Drewsen)*

Side 50 *Et gammelt sagn (Frederik Schmidt)*

Side 52 *Et hørprojekt i billeder (C. C. Sjøholm)*

Side 55 *Kelstrup Plantage (Kaj Møller)*

Side 65 *Den gamle Lygtekro (N. P. Johnsen)*

Side 70 *To hedebønder (N. P. Johnsen)*

Side 73 *Sundhed og sygdom i gamle dage (Carla Christensen)*

Side 81 *Et himmelbrev (Carla Christensen)*

Side 85 *Fra redaktionen*

Side 86 *Bestyrelserne*

Tegningen på forsiden af omslaget forestiller Hokkerup gamle Mejeri, som det ser ud i dag. Denne tegning, samt tegningerne inde i bogen er udført af læge Jens Møldrup.
Tegningen på side 1 er udført af Lydia Berkjær Christensen.

ISSN 0905-4723

Fra foreningen

I år kan foreningen udsende sin årbog for 14. gang. Ligesom forrige år er den redigeret af Inger Jørgensen, Hokkerup, som er redaktør, assisteret af Th. Larsen, Bov, og Egon Jeppesen, Padborg.

I foreningsåret har der været følgende arrangementer: Den 5. november deltog repræsentanter for foreningens bestyrelse i det årlige fællesmøde for lokalhistoriske foreninger og arkiver fra det gamle Aabenraa amt. Mødet var arrangeret af Aabenraa amtskreds under Historisk samfund for Sønderjylland. Byhistorisk forening for Aabenraa by var vært. I 1991 har vores forening tilbudt at huse årsmødets deltagere.

Den 21. november afholdtes et møde på Bov Bibliotek med lederen af biblioteket, overbibliotekar Kirsten Sparvath, lektor Henrik Fangel, Institut for Sønderjysk lokalhistorie, Aabenraa (der deltog som rådgiver) og repræsentanter for vores forening. Man enedes om, at lokalhistorisk arkivmateriale bør samles på ét sted og registreres, så det er offentlig tilgængeligt, at den bedste placering er biblioteket, at lokalarkivet skal drives i samarbejde mellem biblioteket og vores forening med overbibliotekaren som ansvarlig leder med frivillig arbejdskraft fra vores forening. Denne løsning betragter vi i foreningen som særdeles god. Dermed skulle arkivspørgsmålet være løst i Bov kommune.

Den 21. november holdt museumsinspektør Uwe Dall, Aabenraa Museum foredrag på Bov Museum med emnet: "Arbejde og fest i 1800-tallet". Dette arrangement var en særlig begivenhed, fordi det var første gang, vi kunne holde en foreningsaften i egne lokaler.

Den 15. januar viste fhv. landbrugskonsulent N. A. Drewsen rundt i den store samling af landbrugsredskaber, som han har skænket til Bov Museum. Bagefter fortalte han om, hvordan han

kom i gang med at samle ting fra landbruget og sluttede med at fortælle om plovens udvikling igennem tiderne.

Den 6. februar (voldsomt snevejr) fortalte fhv. håndgerningslærerinde på Ribe Statsseminarium, Esther Abildstrup, Ribe om gamle navneklude og broderier. Deltagerne, kunne selv medbringe gammelt syarbejde og få dem aldersbestemt, hvad flere benyttede sig af. Frøslev-Padborg Husmoderforening var medarrangør og sørgede for kaffelavning og hjemmebagte kager. Vores forening er glad for dette samarbejde, som vi har haft også ved tidligere lejligheder.

Den 12. marts holdt museumsinspektør Henrik Skov Kristensen, Frøslevlejrens Museum lysbilledforedrag på Holbøl Landbohjem. Emnet var: "Allierede luftangreb på Sønderjylland under II Verdenskrig".

Den 17. april var repræsentanter for foreningen til møde i Tinglev med H. Fangel, Aabenraa og repræsentanter for Tinglev og Gråsten lokalarkiver. I mødet deltog også K. Sparvath fra Bov Bibliotek. Ved mødet blev drøftet en kommende kampagne for at få registreret alt, hvad der findes af foreninger og foreningsprotokoller i de ovennævnte 3 kommuner.

Den 12. juni havde vores forening i samarbejde med Aabenraa amtskreds Historisk samfund for Sønderjylland arrangeret et aftenbesøg i Bov. Man startede ved de historiske mindesmærker ved Kruså korsvej. På grund af et voldsomt regnvejr, måtte vicetoldinspektør Th. Larsen vente med at fortælle derom, til vi kom på museet. I Bov kirke fortalte sognepræst M. Uhrenholt om kirken. Man sluttede med kaffebord og omvisning på Bov Museum.

Den 13. juni foregik den årlige historiske aftentur. Man kørte til Broagerland. Fhv. skoledirektør A. Juul Petersen, Broager, viste rundt på Smøl vold og i Broager kirke. Man sluttede på teglværksmuseet, Cathrinesminde. Harald Duggen, Harreslev viste rundt, og her drak man også kaffe.

Foreningen har godt 530 medlemmer. Det er en stigning på 100 på ét år, hvad må betragtes som meget fint. Flere årgange af museets årbog kan stadig købes på museet eller ved henvendelse til foreningens kasserer, Ib Krogh-Nielsen, Fjordvejen 73, Sønderhav. Det samme gælder bogen om A. Wortmann.

Årskontingentet er 60 kr. Herfor modtager medlemmerne årsskriftet, har gratis adgang til museet, adgang til at deltage i foreningens udflugter og foredrag, mens de samtidig støtter arbejdet i foreningen og Bov Museum.

Hans Henrik Bang

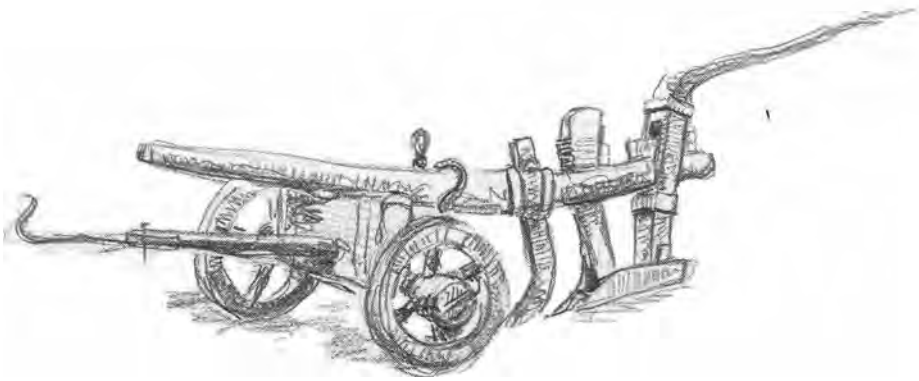

Fra Bov museum

Den selvejende institution Bov museum.

Den 5. oktober 1990 kl. 15 blev de tre nye bygninger med fhv. landbrugskonsulent N. A. Drewsens landbrugssamling indviet. Det var en meget festlig dag. Omkring 150 mennesker var kommet tilstede.

Efter at formanden for museet havde budt velkommen blev museet officielt åbnet af Sønderjyllands amtsborgmester K. Philipsen.

Herefter talte Bov kommunes borgmester P. Johannsen, formanden for Bovs kulturudvalg A. Niebuhr, en repræsentant for Veluxfonden A. Østergaard, arkitekten ved byggeriet M. Kirkelund, faglig konsulent ved museumsindretningen Uwe Dall, landbrugssamlingens giver og tilsidst af formanden for museet H. H. Bang.

Efter den officielle indvielse af museet blev der af N. A. Drewsen afsløret et maleri malet af kunstmaleren V. Kragh-Hansen. Formanden for Sønderhav mødehuslegat Ib Krogh-Nielsen overdrog maleriet på legates vegne til Bov museum. Kunstmaleren fortalte om sit arbejde med maleriet.

Den 6. og 7. oktober var der åbent hus på museet, så de mange, der ønskede kunne på lejlighed til at se den nye afdeling. Den første dag blev der arbejdet med gamle redskaber.

TV-Syd bragte et kort indslag fra museet. Radio Syd og en lokalradio bragte interviews om museet.

De sønderjyske dagblade bragte megen omtale af museet og Drewsen. I det hele taget har dagbladene og vort lokale ugeblad støttet museumsarbejdet gennem deres positive omtale.

Sidste weekend i oktober holdt Padborgs handlende længe åbent og betalte museet til at holde åbent samtidig. I 32 forretninger blev der udstillet ting for museet. Vi er glade for, at de handlende på den måde lod museet gå ind som en naturlig ting i deres

handelskampagne. I december blev handelstandens julemand afhentet på museet.

For at skabe større interesse for museet har museets bestyrelse besluttet at holde flere særudstillinger.

Den 23. marts åbnedes en udstilling af billeder, udelukkende lavet af kunstnere fra Bov kommune. 17 kunstnere havde meldt sig og udstillede 100 billeder. Udstillingen var åben i 4 uger, og der var ca. 750 gæster i den tid, hvilket må siges at være flot.

I juni var der udstilling af børnetegninger fra kommunens børneinstitutioner i anledning af den internationale børnedag. I efteråret vil der komme en udstilling af fotografier af livet på landet i gamle dage både nord og syd for grænsen.

I årets løb har vi haft en kampagne for indsamling af fotografier, der viser arbejdssituationer på landet. Museet har fået mange billeder, som er blevet affotograferet til museet.

Den lille "pyramide" er blevet lejet ud og lånt til bl.a. Samvirke, husmoderforeningen og biblioteket.

I størstedelen af 1990 har museet været åbent - ligesom de forgående år - fra den 1. april hver onsdag og lørdag kl. 15-17. I sommermånederne den 15. juni til den 15. august har der også været åbent de andre dage (undtagen mandag). Fr. Schmidt, Chr. Hansen og Johann Meyer har passet åbningstiden. Fra den 5. oktober, da de 3 nybygninger blev taget i brug, til den 1. december, da museet lukkede, har der været åbent hver dag (undtagen mandag) fra 14-17. I denne periode er åbningstiden blevet passet dels af vores nyansatte kustode Ejnar Anderson og dels vore bestyrelsesmedlemmer og de gamle kustoder.

Den 23. marts åbnede museet igen med samme tider, som lige nævnt. Siden da har museet været passet, dels af vor kustode og dels af de 3 gamle kustoder, men herudover har vi haft den glæde, at over 20 personer har meldt sig som frivillige og ulønnede kustoder.

I 1990 havde vi ca. 2800 gæster, hvoraf de fleste kom i de to sidste måneder, museet var åbent. Der har været mange besøg af børnehaver, skoler og foreninger. Bestyrelsen har taget sig af de besøgende udenfor normal åbningstid.

Museets faglige konsulent Uwe Dall, Aabenraa museum har

opbygget en stor samling af opgaver og litteratur til undervisningsbrug. I april måned var alle kommunens lærere inviteret til præsentation af museet og undervisningsmaterialerne i skolestuen.

Arbejdet på museet til daglig udføres af den eneste ansatte på museet Ejnar Anderson. Udover det aflønner museet 3 måneder om året en museumsfaglig konsulent fra Aabenraa museum, Uwe Dall. På kontoret er en langtidsledig kontordame. I perioder er unge fra ungdomsgarantiordningen til hjælp.

I årets løb har et par af bestyrelsen i samarbejde med den langtidsledige kontordame arbejdet med registreringen af de mange ting, der stadig kommer dels fra Drewsen og dels andre. Vi har allerede pladsproblemer og savner et stort rum til vore større ting.

På trods af at vores depot er godt fyldt, modtager vi gerne flere ting og siger hjertelig tak til alle dem, der giver gaver til museet. Blandt de mange gaver kan specielt nævnes 30 nye højskolesangbøger, som en anonym giver har skænket. I efteråret planlægger vi at holde en udstilling af årets gaver.

Vi mangler fortsat mange ting til museet og fortsætter med at ansøge fonde. Vi har haft den glæde, at Sønderhav mødehuslegat har bevilget 7000 kr. til et videoapparat. Vi har også modtaget 10.000 kr. fra amtets pulje til de associerede museer.

Vi går med fortrøstning ind i det nye arbejdsår og siger tak til alle, som gennem gaver eller arbejde har hjulpet Bov museum.

H. H. Bang

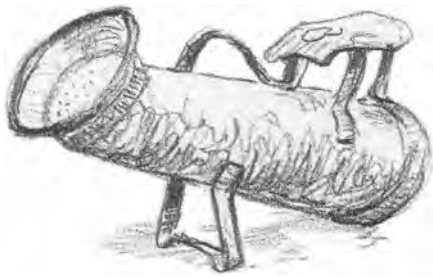

Mindeparken i Kruså

Læge Harald Roesdahl, Tandslet, som i foråret 1945 deltog i hjemtransporterne fra de tyske koncentrationslejre, fortæller om mindemærkerne for disse begivenheder i Kruså.

I 1990 var det 45 år siden, at 2. verdenskrig afsluttedes i et ragnarok over Tyskland.

Til minde om begivenheder, som udspilledes i krigens allersidste uger, begivenheder hvorigennem mange tusinde menneskeliv reddedes, er der rejst en mindepark langs hovedvej 10 umiddelbart syd for korsvejen på det sidste stykke af vejen mod grænsen ved Kruså, som da netop var et centralpunkt for disse begivenheder.

Den er rejst af de mennesker, som med de "Hvide busser" bragtes ud af Tysklands inferno til Danmark og for størstedelen videre til det neutrale og fredelige Sverige.

Allerede kort tid efter Danmarks besættelse den 9. april 1940 brød tyskerne deres eget tilsagn om ikke at dømme og deportere danskere, som havde modarbejdet besættelsesmagten, til tyske straffeanstalter, men først i krigens sidste år, da forholdet til besættelsesmagten tilspidsedes, kom de store deportationsbølger.

Efter den danske regerings tilbagetræden den 29. august 1943 fulgte omkring 1. oktober s.a. deportationen af de omtrent 500 jøder, som ikke var flygtet til Sverige.

Ved forhandlinger gennem Udenrigsministeriet søgte man at tilbageholde de af tyskerne dømte danskere indenfor landets grænser ved i juni 1944 at oprette en interneringslejr, en slags dansk koncentrationslejr under tysk ledelse i Frøslev nær grænsen. Her var det aftalen, at danskerne skulle forblive, men også her brød tyskerne aftalerne, idet der fra september 1944 også foregik deportationer herfra til tyske koncentrationslejre.

Den største samlede deportation til disse lejre omfattende ca. 2000 mere eller mindre tilfældigt arresterede politifolk og grænsegendarmer foregik den 19. september.

I de tyske koncentrationslejre, som sorterede under Waffen SS og hvis øverste chef var "der Reichsführer" Heinrich Himmler, var enhver mellemfolkelig retstilstand suspenderet og her udøvedes en grusomhed og despekt for menneskeværdighed og menneskeliv, som indtil da havde været uset. Forholdene var så umenneskelige, at kun få havde turdet tro derpå før eng-'ænderne i april 1945 indtog lejren Bergen Belsen og berettede om forholdene der.

I følge en rapport fra Udenrigsministeriet blev der i tiden indtil 13. marts 1945 deporteret

6083 danskere til straffelejre i Tyskland og af disse vendte 610 eller 10% ikke tilbage.

Det tilbagetrukne anlæg i vejens østside med stelen og halvkredsmuren med navnene på de i Tyskland døde grænsegendarmer vidner derom. Af 141 deporterede kom kun 103 tilbage, mere end ¼ af de deporterede mistede livet på mindre end 6 måneder.

Alle i Danmark havde pårørende eller bekendte i tyske straffelejre og blandt disse var vore nu afdøde sønderjyske kolleger Gregers Jensen - Augustenborg, Harry Hansen - Haderslev og Ejner Dahl - Tønder.

En plan om at hjembringe disse stærkt svækkede fanger, såvel fra Norge som fra Danmark, udkastedes af den norske minister Ditleff i Stockholm, men først så sent som medio marts 1945 accepterede de allierede magter hans plan.

Til at udføre missionen udpegede minister Ditleff den svenske prins, greve Folke Bernadotte, der som viceformand for Svensk Røde Kors tidligere under krigen havde ledet den første større krigsfangeudveksling.

Under store anstrengelser, men med hjælp fra blandt andre også Himmlers baltiske livlæge Felix Kersten, lykkedes det efterhånden at opnå tilladelse til, at alle skandinaviske fanger samledes i Nordtysklands største koncentrationslejr Neuen Gamme ved Hamburg for endelig inden krigsafslutningen at blive transporteret gennem Danmark til Sverige. Som modydelse måtte Bernadotte fra Himmler overbringe et tilbud om Tysklands kapitulation overfor Vestmagterne, men ikke overfor Rusland, et tilbud som Vestmagterne straks afslog.

Aktionens første del gennemførtes væsentligst af svenske benzindrevne motorkøretøjer, den sidste del overvejende af danske gengasdrevne rutebiler og fiskebiler, alle hvidmalede med Røde Kors-tegn på tag og sider.

Efter at alle skandinaviske fanger den 22. april var bragt over den danske grænse fortsattes i tilslutning hertil, men uden direkte forbindelse hermed, redningsaktionen i krigens allersidste dage med evakuering af mange tusinde polske, hollandske, belgiske og franske kvinder fra koncentrationslejrene i øst til Sverige.

For de skandinaviske fanger var det synet af de "Hvide busser" og Folke Bernadottes ranke skikkelse, der i en daglig livstruet tilværelse tændte håbet om at undslippe fra det tyske helvede og for dem står han som deres redningsmand.

Den ham tildelte rolle gennemførte han til fulde, selv om tiden har vist, at andre nok har haft samme andel i aktionen som han.

Som mægler i Palæstina-konflikten udpeget af F.N. myrdedes han 3 år senere i Jerusalem af jødiske terrorister.

De danske KZ-fanger ønskede at sætte Bernadotte et varigt minde og midlerne hertil fremskaffedes ved en indsamling.

I 1949 nedsattes en meget stor komite til udførelse af planen, men i denne opstod hurtigt strid, hvorefter en lille gruppe skilte sig ud.

I løbet af en måned rejste denne gruppe, som ønskede at være anonym, uden udgifter til plads, materiale eller arbejdsydelser, mindestenen på vejens vestside. Denne er en natursten på over 12 tons med et bronzerelief af Folke Bernadotte og hans navn i bronzebogstaver udført af kunstneren S. Forchhammer. Forneden på stenen er meget diskret indhugget: Rejst af koncentrationslejrfanger. Den rejstes i en grusgrav, som vejvæsenet senere har beplantet som et grønt anlæg. Ved siderne og bagved stenen står tre flagmaster, hvoraf den midterste skulle bære et evigt vajende Røde Kors-flag. - Det gjorde den også i mange år.

Ved afsløringen, som foregik i silende regn i mørkningen på 5-årsdagen for Bernadottes død, den 17. september 1953, udtalte formanden for den store komite, minister Per Federspiel de fremadskuende ord: Uden Bernadottes indsats havde forholdet mellem Danmark og Tyskland måske været uopretteligt, også derfor skylder vi ham tak, for det er hverken sundt eller kristeligt for et folk at nære et varigt had til sin nabo.

På 10-årsdagen for både Norge og Danmarks befrielse den 5. maj 1955 afslørede den norske udenrigsminister Halvard Lange en norsk mindesten sat som tak for den danske hjælp til de norske Tysklands-fanger. Inskriptionen på stenen lyder: På denne vei kom våren 1945 tusener av norske politiske fanger hjemover fra nazistiske fengsler og konsertrasjonslejrer. Denne bauta har Norge reist til minne om de danske hjelpetransporters innsats.

Oprindelig stod stenen vest for vejen, men efter dennes regulering og udbygning flyttedes de over på den østlige side ved et bevaret stykke af den gamle chausse fra 1850-erne, som stadig brugtes i 1945.

Imens diskuterede udkastet til det, som skulle være hovedmindesmærket for Bernadotte. I en konkurrence havde et udkast, relaterende til en udtalelse af Bernadotte. I en konkurrence havde et udkast, relaterende til en udtalelse af Bernedotte selv og som forestillede Daniel i løvekulen, fået 1. præmie, men dette vakte så voldsom modstand, at man frafaldt det symbolske projekt og en statue af Bernadotte blev et gennemførligt kompromis. Denne udførtes i bronze af billedhuggeren Jørgen Gudmunsen-Holmgren (1895-1966), som aldrig havde set Bernadotte, men som havde hans karakteristiske lange frakke og støvler at modellere efter.

Det blev en meget fin og vellignende skulptur afspejlende Folke Bernadottes ranke skikkelse og overlegne holdning overfor de benovede, ellers så grove SS-folk. Det 4 meter høje monument står mod en græsklædt skråning. På soklen står med bronzebogstaver: Folke Bernadotte og herunder: Pro armis caritas - kærlighed fremfor våben.

Afsløringen foregik den 5. oktober 1960 under meget stor deltagelse med mange officielle repræsentanter for sammenslutninger, fra Norge og fra Sverige. Her udtalte Per Federspiel igen kloge ord: Vi er på vej ind i en ny tid, hvor krig mellem vort folk er utænkelig, men fortiden skal ikke glemmes, så ond og hæslig, den end har været, for den er en del af vores historie.

Nu står mindeparken som et samlet monument over den største humanitære hjælpeaktion i Norden, en aktion hvorved

omkring 17000 idealistiske modige mennesker, som frivilligt havde sat livet ind for deres land, i sidste øjeblik blev reddet ud af Tyskland fra allersidste del af krigens malstrøm, hvori de ellers meget muligt var blevet revet med.

I dag er der kun få mennesker, der på deres ture til de tyske grænsekiosker skænker disse mindesmærker opmærksomhed, for med tiden følger glemselen.

Men engang var der mange, der betragtede dem med stor ærbødighed.

Harald Roesdahl

Kanonerne fra Lille Okseø

Gennem mange år - ja helt indtil ca. 1820 - blev Lille Okseø kun drevet som landbrug samt fiskeri. I begyndelsen af 1800-tallet etablerede man små udskænkningssteder uden for byområderne, også langs Flensborg Fjord. Ejeren af Lille Okseø på det tidspunkt øjnede her en chance for at supplere indtægten fra landbruget. De tidligere ejere havde haft svært ved at få til det daglige brød, og for Friedrich Elter, der nu ejede øen, var økonomien heller ikke for god.

Elter indrettede en krostue i de bestående bygninger, ligesom han fik lavet en have med borde og bænke. Han regnede med, at især Flensborgs indbyggere ville tage på udflugt til hans ø. Det var dog ikke sådan ligetil at komme til Lille Okseø. For det første arbejdede man alle ugens dage undtagen lørdag, og de fleste dage ovenikøbet til hen på aftenen, og for det andet var det en hel rejse fra Flensborg, først med hestevogn til Sønderhav og så med robåd til Lille Okseø.

Foto fra 1892. Udsigt fra Sønderhav mod Okseøerne.

Muligheden for at sejle med fjordbådene kom først nogle år senere, sejladsen fra Flensborg og til f.eks. Graasten og Sønderborg startede i 1865, men broen i Sønderhav kom først i begyndelsen af 1880!erne.

Flensborgeren Geerd Vaagt skriver i 1830, at Flensborgs ungdom fornøjer sig med dans, kegling og fugleskydning i Kielseng, Adelbylund samt på "der Kleinen" (det populære udtryk for Lille Okseø).

Det var dog både unge og ældre, der kom på øen, for mens ungdommen dansede og morede sig, nød den ældre generation en kop kaffe eller en grog i krostuen. Og hvis der var godt vejr, sad man i den hyggelige have.

I slutningen af sæsonen 1851 havde flensborgerne samt en del lokale borgere fundet over til Elters. Alle nød det gode efterårsvejr, og man var klar over, at det var nok sidste chance i denne sæson, idet kroen kun blev drevet i sommerhalvåret. Der var fuld gang i festlighederne med musik, dans og sjov, da et par af de unge mænd fandt salutkanonerne frem. Disse blev brugt ved festlige lejligheder, og det mente de unge var nu. Kanonerne blev

Billede fra 1841. Originalen er malet af maleren Steenbock. Flensburg.
Det kan være svært at kende Lille Okseø, der på billedet fremstår som agerland. Øen blev dog først beplantet efter 1881, hvor den blev købt af advokat Emil Ebsen, Flensburg.

ladt, og snart lød der nogle voldsomme brag, og tilskuerne så ildkuglerne fare til vejrs. Nogle faldt i vandet, andre på øen. Et par faldt uheldigvis på kroens stråtag. Taget var tørt og snart steg små flammer op. I første omgang tog gæsterne let på situationen, men snart gik alvoren op for alle. Spande, krukker og potter blev fundet frem, og man dannede kæde fra fjorden og op til huset. Flammerne havde dog alt for godt fat, og slukningsforsøget havde ingen virkning. I mellemtiden havde nogle forsøgt at redde indbo ud af det brændende hus, det var meget lidt der blev reddet. Hen på morgenstunden kunne gæsterne tage hjem, mens Elter og hans kone med triste miner stirrede på de sørgelige rester af deres hjem.

Huset var underforsikret, og Fr. Elter havde ingen kapital til genopførelsen. Året efter blev øen så solgt til Peter Thomsen. Han genopførte kroen og drev den i 11 år indtil 1862, hvor også han måtte opgive af økonomiske grunde.

Lille Okseø måtte gennem en tvangsauktion, hvor den blev købt af flensborgeren Anders Christian Jensen. I købet fulgte også inventaret, og der foreligger en inventarliste, der bl.a. nævner 2

Akvarel fra omkring år 1800, det ældst kendte billede af øen.
Originalen findes på Flensburg Museum.
Husene er - som også det forrige billede - overtegnet, i virkeligheden var det kun lave stråtækte bygninger.

dusin stole, 3 lænestole, 2 sofaer, 15 billeder, 4 spejle med guldrammer, 3 lange borde, 5 små borde, 4 petroleumslamper, 1 stueur, 1 orchestrion, 1 skab med champagne-, vin-, punch- og ølglas. Glas til bommerlundersnaps, theservice og puncheterrin, kobbertøj til køkkenet. I haven 1 keglebane, et fortunaspil samt 4 jernkanoner til afgivelse af salut.

A. C. Jensen gik med iver igang med udvidelse af forretningen, han så et forbillede i "Quellental", et meget besøgt udflugtsted ved Lyksborg. Lille Okseø oplevede under hans tid en opblomstring, og var hele sommeren godt besøgt. Sådan forløb det indtil november 1872, hvor Anders Christian Jensen fik sin tilværelse slået i stykker på grund af stormfloden.

I begyndelsen af november måned var der meget lavvande. Den 12. november blev vandet presset tilbage - ind i fjorden med højvande til følge. Den 13. november kom der samtidig en østenstorm. Lille Okseø var forladt for vinteren, og stormen havde således fri adgang til bygningerne. Da ejeren et par dage senere kom over på øen var alt efterladt i kaos, bygninger og inventar var slået til pindebrænde.

Skibbroen i Flensburg efter stormfloden den 13. november 1872. Stomfloden, der satte en stopper for krodriften på Lille Okseø.

Stormfloden ødelagde også meget andet langs fjorden denne novemberdag, bl.a. en kro med keglebane i Sønderhav, et mindre skibsværft i Rønshoved. Mange skibe sank eller led stor skade, også dem, der lå i Flensborg havn.

A. C. Jensen kunne ikke økonomisk klare genopbygning af den nedbrændte ejendom, og igen måtte øen gennem en tvangsauktion.

Den blev overtaget af en af kreditorerne, vinhandler P. J. Hagge, Flensborg. Han videresolgte dog hurtigt Lille Okseø til fisker Heinrich Beckmann, der kom fra Stralsund. Beckmann havde absolut ingen interesse i krodrift, så Lille Okseøs tid som kro og forlystelsessted var hermed slut. Kun ca. 50 år blev det til, men igen tvivl om, at der i denne periode har været liv og glade dage på øen i sommertiden.

De mange stamgæster savnede Lille Okseø til søndagsudflugten, og dette udnyttede familien Isaack på Store Okseø sig af. Kort tid efter 1872 begyndte fru Isaack at servere kaffe og nok også en lille skænk til de besøgende.

Ib Krogh-Nielsen

NOTE

De to kanoner blev i august måned 1991 overdraget til Bov Museum af Mie og Asmus P. Asmussen fra Holbøl, som i nogle år havde haft kanonerne stående. Se billedreportagen på de følgende sider.

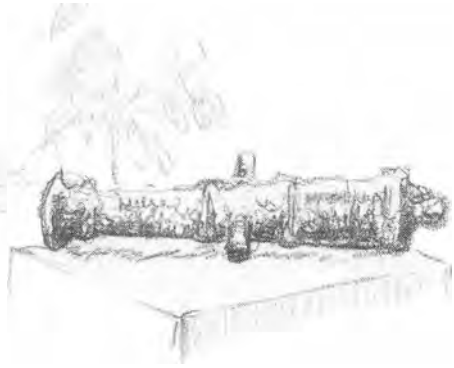

Overdragelsen af kanonerne

Mie og Asmus P. Asmussen overdrager kanonerne til Ib Krogh Nielsen, der modtager dem på museets vegne.

De to givere med kanonerne

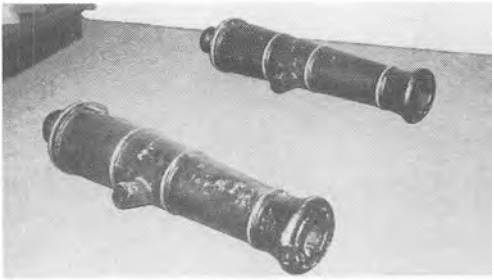

De to kanoner inde på museet.

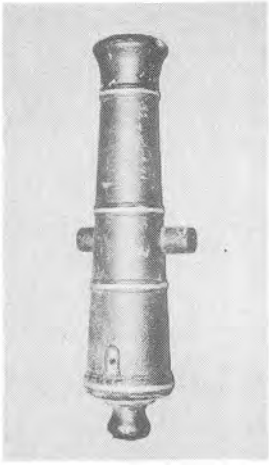

En af kanonerne i nærbillede.

Degne i Holbøl sogn

I den følgende beretning fortæller Peter Andresen, Holbøl, noget om degne og lærere i Holbøl, samt lidt om stavnsbåndets ophævelse i Holbøl:

I 184 år gik lærergerningen i arv fra far til søn i lige linie, og i 228 år fandtes degnetjenesten i samme slægt.

I 1618 blev Jes Lassen degn i Holbøl, og han er formentlig født i Hokkerup. Det var farbroderen *Hans Jepsen*, Hokkerup, der havde embedet indtil 1618. Jes Lassen, der var degn til 1662, havde ingen mandlige arvinger, men en datter, der blev gift med *Jes Matthiesen*, efterfølgeren i embedet. I 1662 blev Jes Matthiesen fra Blans, degn og skolelærer, og han havde embedet til 1688. Det ser ud til, at embedet ikke er passet fra 1688 til 1690. 1690 blev *Jes Jessen* (født 1665 og søn af Jes Matthiesen) degn og lærer i Holbøl. Der var 6 børn i hans første ægteskab, en søn *Jes Jessen* (født 1700) blev senere faderens efterfølger.

Onsdag den 6. december 1713 blev Jes Jessen gift anden gang med pastor Sommers datter Magdalene.

I 1734 blev Jes Jessen (f. 1700) degn og lærer i Holbøl, og han giftede sig den 10. august 1746 med Trinke Henriksen fra Hønsnap. Jes Jessen døde 1777 efterladende 3 sønner, af hvilke *Jürgen* (født august 1753, døbt 19. august) i de sidste år hjalp faderen i embedet.

1777 blev *Jürgen Jessen* degn og lærer i Holbøl. Han var en stor personlighed, der ragede højt op over de fleste af sine samtidige. Han blev først undervist hos en huslærer på Valdemarstoft, derefter på borgerskolen i Tønder. Den fremgang, han gjorde her, var så stor, at han havde mulighed for en højere uddannelse. Men den plan brast, og han blev privatlærer på Als. Da faderen var gammel og havde brug for hjælp, kom Jürgen hjem og hjalp faderen med embedet indtil hans død den 19. november 1777. Jürgen giftede sig den 25. september 1778 med Trinke Asmussen fra

Lundtoft. 5 sønner og 2 døtre blev frugten af dette ægteskab. Jürgen døde 1838 84 år gammel.

Beretningen er skrevet af Jürgens yngste søn Johan Jessen og findes indklæbet i den berømte bog om Holbøl sogn skrevet af pastor Samuel Nissen, der var præst i Holbøl 1702 til 1730.1)

Johan Jessen, der afløste faderen i embederne i 1825, var den første seminarieuddannede lærer i Holbøl. 2). Han blev f. i 1797, og han giftede sig med Botilla Jessen fra Vilsbæk. Ægteskabet var barnløst. Johan var i embederne lige til sin død i 1846, og dermed var et broget kapitel i Holbøls skole- og kirkehistorie til ende.

Det begyndte nok ikke alt for godt, men har haft det lige som man siger om gammel vin: Den bliver bedre med årene. 3).

Der kan nok være flere grunde til at beskæftige sig med nogle af personerne: Jes Matthiesen, den første lærer, var det første alvorlige forsøg på at indføre regelmæssig skolegang. Der kan også være grund til at finde en forklaring på, hvorfor embedet ikke har været besat 1688-90. Som skrevet havde myndighederne håbet, at der ved ansættelsen af J. M. kom rigtig og regelmæssig gang i skolevæsenet, men desværre, J. M. passede ikke rigtig sine pligter. Præsten skriver i en af sine klager til provsten: Degnen lever et ugejstligt, smudsigt og bestialsk liv. Han saboterer mine trohjertede formaningsprædikener, giver mund igen. Og mod betaling sender han folk til skriftestolen og siger for, hvad de skal sige. Han vil ikke holde op med at drikke, bliver overalt regnet for en nar, han har ingen agtelse for mig, træder ofte fuld ind i Herrens forsamling, forsømmer sine pligter med klingpungen og tager penge derfra. Skolevæsenet blev heller ikke som ønsket, og til sidst blev klagerne så mange og så alvorlige, af provst Tyck i 1688 afskedigede J. Matthiesen.

Nogle af de ting, der dengang blev så hårdt bedømt, ville man måske i dag kalde en barmhjertighedsgerning, f.eks. det, at han hviskede til "ofrene" hvad de skulle sige, når de var til en slags eksamen hos præsten, for at opnå retten til at komme til alters, uden hvilken de ikke senere kunne blive gift og måske senere få en gård. Det var en for menigmand helt uforståelig tekst, de skulle kunne udenad. Det med drikkeriet var jo ikke så godt, men ret almindeligt.

Degnen havde ret til krohold, og et af forslagene til at få J. M. til at holde op med at drikke var at få en mand fra Flensborg til at overtage kroen. Uden for Sønderjylland var det endda sådan, at degnen næsten allesteder havde ret til udskænkning af stærke drikke.

Ingen undskyldning for J. M.; han passede ikke sit arbejde, men nogle af de ting, han foretog sig, var nok skyld i, at den almindelige befolkning ikke var så helt utilfreds, for i 1690 efter J. M.'s død, ønskede den hans søn Jes Jessen til degn og lærer. Det blev godkendt, selv om han ikke havde særlige kundskaber inden for den kristelige lære, men dog nogen kendskab til skrivning og regning.

Og så til året 1788, året for stavnsbåndets ophævelse, men det var nok kun loven, der var blevet vedtaget. For degnen Jürgen Jessen og andre gav det ingen forandring. Måske har det dog alligevel noget at gøre med, at J. J. i 1789 på visse betingelser blev eneindehaver af det tvillinghus, han beboede sammen med Th. Thomsen.

Først i 1791 kom følgende skrivelse om stavnsbåndets ophævelse: Bekendtgørelse for forstmæssige og andre til Kelstrup gods hørende: Godstjenesten ophører for evigt. Gårdmændene, der hidtil har haft disse pligter, skal i stedet betale en årlig pengesum. Gratis goder som nødder, træ og buskads ophører. For vor undersåt, degnen og gårdmanden Jürgen Jessen sker der det med hans hidtidige fra faderen arvede fæstebrev af 24. april 1789, at han og fremtidige ejere:

§ 1

At de beholder det af Vor Herre Faders nåde den 24. april 1789 udfærdigede og af os den 31. december 1789 bekræftede arvefæstebrev på den i Holbøl beliggende hoftjenestegård med alle dertil hørende rettigheder, og han ifølge kgl. forordning, frit kan skalte og valte med den som han vil, også flytte. Når noget går galt, og han bliver nødt til at pantsætte, da er det hans eget ansvar. Ved eventuel tvangsauktion eller anden flytning, har herskabet forkøbsret.

§ 2

Han skal selv holde husene i god stand uden tilskud fra det høje

herskab. Ved hel eller delvis brand skal han selv bekoste genopbygningen. Det er derfor hans pligt at forsikre alle bygninger i en offentlig brandkasse.

§ 3

Når der efter den gamle ordning, der ophørte den 2. juli, skulle stilles med 1 mand pr. dag i den tid arbejde skulle udføres, så skal der nu i stedet betales 4 rigsdaler i Slesvig Holstens mønt, og for 2 mand 8 rigsdaler. Pengene skal i marts betales til den gråstenske kasse.

I tilfælde af undladelse vil der straks blive brugt tvang. Og i den henseende vedføjer vi, at al fremtidig udvisning af nød og buskads under ingen omstændigheder mere vil finde sted, derimod er han skyldig og pligtig, når godsforvalteren forlanger det, at hjælpe i høsten en dag med 1 mand, hvor denne skal følge med forvalterens folk i arbejdet, og når forvalteren giver ham fri i middagsstunden, og det så bliver regnvejr, og arbejdet derfor ikke kan fortsætte, da skal han i stedet møde næste morgen kl. 5 og fortsætte til kl. 7.

§ 4

Kommer arvefæsteren igen i gæld til naboboelsmænd, der allerede en gang har hjulpet, og han ikke selv kan betale, da skal vedkommende tilgodeindehaver have skyldnerens buskads, og han er igen skyldfri.

§ 5

Arvefæsteejeren har nu som før pligt til prompte, og til rette tid at betale til vor gråstenske kasse.

Ved valg og klapjagt skal han stille med 1 mand, også fra kirke og skole skal der stilles med mandlige betjenere og andre som hævd vunden, arvefæsteren er bestandig underlagt den gråstenske juridiktion, og den øverste retfærdighed bestandig bestemt af det høje herskab.

§ 6

Endvidere må han overholde alle nuværende uskrevne højeste herskabelige og ridderlige en-mands eller personlige love, eller reelt det sidste, ganske vist efter sin afholdte plovskat, også de noget pro faktura (afgifter) til krigs- eller fredstider, og ved kriminelle tilfælder, der skal betales efter plovtallene.

§ 7

Ved tab af fæstet bliver arvefæsteren alvorligt forbudt, at sælge noget at de til landbruget hørende værdier, uden godkendelse og tilladelse af vores gråstenske embedsfolk, heller ikke fra boligen må han sælge noget uden tilladelse, hovedskatten skal betales, han skal sørge for mad og ophold til folkene, så det ikke falder tilbage på den gråstenske kasse.

§ 8

Til sidst meddeles nådigst, at arvefæsteren og deres efterkommere, de hidtil undertrykte, er befriet for livegenskab, og de kvindelige helt uden at erlægge afdragspenge, og de kan frit rejse og etablere sig efter ønske. De skal betale for en attest, der meddeler, at de er fri for alle borgerlige forpligtelser. Mænd derimod, fæsteejerne, er ansvarlig for at afdragene på huset bliver betalt, og at huset igen bliver bliver beboet af dygtige folk.
De, der hemmeligt løber bort, skal straffes, de andre der med tilladelse flytter, bliver pålagt deres borgerlige pligter, blandt andet landsforsvaret.

§ 9

Hvis arvefæsteren nøjagtig opfylder alle foreskrevne forpligtelser, da vil vi holde hånden over ham, men han må huske at meddele godsherskabet enhver forandring, og få den stadfæstet, og at betale 3 rigsdaler Slesvig-Holstens mønt til vor gråstenske kasse. Bekræftet under vorer fyrstelige håndskrift og segl.

Christiansborg den 31. januar 1791
Frederik Christian Arveprins (Fr. d. 6.).

Familien Jessen blev vidt udbredt her på egnen, og mange familier finder tilbage i anetavlerne spor, der kan forbindes med degnefamilien.

Peter Andresen

NOTER

1) Bogen findes på landsarkivet i Aabenraa.
2) Et interessant uddrag af bogen, skrevet af landsarkivar Frode Gribsvad, findes i bogform på biblioteket.
3) Se den følgende beskrivelse af Holbøl skoledistrikt i 1836, skrevet af Johan Jessen.

Holbøl degneskole og skoledistrikt 1836-1837

Holbøl skole er en elementærskole. Den ligger ved den østlige side af præstegården (den nuværende hovedindgang til kirkegården). Skolestuen er bygget sammen med beboelse og lade, og har 3 nordvendte vinduer mod kirkegården og 3 sydvendte vinduer mod vejen, det sidste kan virke forstyrrende på skolearbejdet, de temmelig store vinduer kan alle åbnes og giver lys nok i skolestuen. Gennem en lille forstue kommer man ud på en smal gang mellem kirkegård og skole. En trappe fører op til kirkegården. Her er der i fugtig vejr meget dårligt føre, nogle børn benytter vejen over kirkegården når de skal hjem fra skole.

Skolestuen er 48 m^2 stor, og med stengulv. Borde og bænke er af den nye sammensatte slags, de kan dog skilles fra hinanden. Der er plads til 6 børn på en bænk, af små endnu flere. Det er også nødvendigt med det nuværende antal børn 76. Den afvekslende undervisning benyttes delvis på grund af pladsmangel og det, at regnebøgerne er uhensigtmæssige, læsebøgerne har været i brug 10 år, skrivebøgerne 3-4 år, passende læsebøger for nybegyndere har helt manglet, men nu har et antal af de nye danske læsebøger klaret behovet for en tid. Desværre tror forældrene nu, at det er unødvendigt at hjælpe børnene med læsning.

Med skrivning og skrivebøger er det vanskeligt, fordi det her er almindeligt at bruge tyske bogstaver, og når der så senere skal bruges danske, er det svært. Arbejdsgangen er følgende: først bliver læseøvelserne gennemgået, dernæst øver børnene selv videre i en lille læsebog. De kommer derefter i mellemste klasse. Undervisningen er delt i tre klasser, kun bibelhistorie og testamentlæsning foregår i fællesskab.

Da alle skrivelser fra øvrigheden er på tysk, og der i byen, hvor de fleste har ærinde, tales tysk, er det nødvendigt, især for drengene at forstå tysk. I regning for nybegyndere bruges først Bendixens regnebog, dernæst Kroymanns den almindelige eller den

gamle af Valentin Hein, og det selv om mange unge ufortjent nedvurderer den. Hovedregning skifter med tavleregning. Efter kgl. påbud bliver landskatekismussen brugt. Børnene lærer først Luthers den lille katekismus og dernæst den store udenad. Den lille gentages om onsdagen, den øverste klasse får nogen undervisning i forklaringen, men tiden slår ikke til, da de fleste børn kun går i skole om vinteren og de som nævnt her i grænselandet har brug for nogen kendskab til det tyske sprog. Skoledistriktet er: Holbøl, Hønsnap, Østergejl, Undelev, Gæstgiverhuset Holdbi og en parcellist fra gården Kelstrup. Østergejl og Holdbi har længste vej til skole men da sandvejene derfra næsten altid er farbare, bortset fra eventuel manglende vandafledning, kommer børnene derfra for det meste regelmæssig i skole. Skolevejen fra Hønsnap og parcellen på Kelstrupmark er tildels lammet om vinteren. Alligevel kommer de større børn derfra regelmæssig i skole.

Om sommeren kommer de mindre børn derfra for størstedelen regelmæssig i skole. Vejen fra Undelev ¼ times gang, giver ingen grund til forsømmelser.

Skoleinteressenterne: 22 boelsbesiddere, 1 parcellist, 2 kådnere, 9 indester, 5 hyrrinder, de har tilsammen 71 skolepligtige børn, fra naboskolerne i Gejlå og Vilsbæk kommer 5 børn. Med hensyn til skolegangen i almindelighed, da er det ønskeligt, at de nye årgange begynder samtidig, enten forår eller efterår, og at enkelte fattige børn ikke bliver taget for tidligt ud af skolen om sommeren, og at forsømmelserne ikke bliver for store om vinteren.

Johan Jessen, degn i Holbøl.

Ved en visitat i 1837 skrives at børnene inddeles i følgende antal hold til de forskellige fag: læsning 10, skrivning 9, regning 4.

At læsefærdigheden har gjort fremskridt og hvis lærebøgerne (tabellerne) i skrivning og regning var mere hensigtsmæssige, ville færdighederne derigennem selvbeskæftigelse være tiltaget. En elev fra 5. klasse hjælper til ved undervisningen af de små.

Frederik den 6. der var meget glad for militærparader, blev så glad da han så nogle læse, regne, skrivetabeller og hvordan de eventuelt kunne bruges, at han påbød dem indført over hele landet. Det var nok særlig følgende fremgangsmåde, der tiltrak ham: tabellerne blev hængt op forskellige steder i skolestuen, børnene

blev så delt ind i små hold, med større elever som ledere og læreren med fløjte, som øverst befalende. Når læreren fløjtede skulle eleverne gå i takt hen til næste tavle, hvor de større elever skulle hjælpe med indlæringen og så videre. Tavlerne blev afskaffet ved Frederik den 6. død.

Peter Andresen, Holbøl

NOTE

Kildematerialet findes på landsarkivet i Aabenraa.

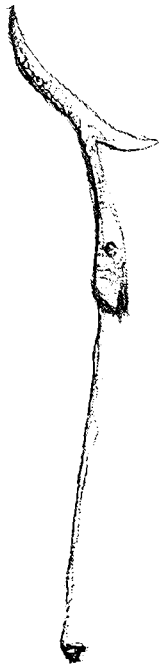

Den glemte krig

Når der tales om krige, som har særlig tilknytning til Sønderjylland/Slesvig, tænker de fleste vel mest på 3-årskrigen 1848-50, krigen 1864 og første verdenskrig 1914-18. For alle tre kriges vedkommende findes der, enten inde i selve kirkerummet eller ude på kirkegården i de faldnes sogn, synlige mindesmærker, som alle kan få øje på. Men hvor mange tænker egentlig på den fransk-tyske krig 1870-71 i forbindelse med Sønderjylland/Slesvig. I den krig deltog også adskillige dansksindede sønderjyder; ikke af lyst til at støtte Prøjsen, men måske i håb om at § 5 ville blive opfyldt, når de nu gjorde deres pligt som soldater. § 5 blev som bekendt slettet. Der findes mindetavler for disse faldne, også i Bov Sogn, men hvorfor er de gemt af vejen? Er det fordi det gik, som det gik? Det kan de faldne ikke gøre for.

Karl Lund fra Simmersted har beskæftiget sig med spørgsmålet om, hvor mange sønderjyder, der faldt i krigen 1870-71. I det følgende indslag gør han rede for, hvilke kilder han har kunnet benytte til løsning af problemet.

Karl Lunds indslag:

"Kan du ikke finde ud af, hvor mange sønderjyder, der faldt i krigen 1870?" Sådan lød det spørgsmål, som en god bekendt engang stillede mig.

I N. P. Jensens bog "Den Fransk Tyske krig 1870-71" er opgivet følgende tyske tabstal:

Faldne og døde af sår: 30.191 md.
Døde af sygdom: 14.298 md.
Sårede: 85.225 md.
Ukampdygtige ialt: 129.714 md.

Så var mit arbejde jo bare at finde ud af, hvor mange der var Sønderjyder af dem.

Landsarkivet i Aabenraa præsenterede mig for de officielle

Fra Krigsskuepladsen.

Brev fra en 84er. Det var den 17. August om Morgenen kl. 3, da vi ankom til Valpladsen ved Mars la Tour, hvor vi forblev indtil kl. 3 om Eftermiddagen, hvorefter vort regiment trak ud paa Forpost. Jeg kan slet ikke beskrive Eder det rædsomme Syn. De Døde saae endnu ligesom saaede henover hele Marken. I maae betænke, at det er første Gang, hvor to store Armeer staae imod hinanden med Bagladningsgeværer. Vort Compagnie kunde næppe nok finde en Plads til at stille Geværerne sammen paa. Næste Dags Morgen dannede vor Brigade (84. og 36. Regiment) Avantgarden, som trak ud mod Fjenden. Kl. 11 vexlede vi de første Skud; henimod kl. 2 fik vort Compagnie Ordre til at dække et Batterie, hvorved vi tabte en heel Deel Mandskab. Jeg selv fik et Skud i Benet, men ikke farligt, og uden tvivl vil jeg snart igjen være kureret. Efter at jeg var bleven saaret, maatte jeg endnu blive liggende på Valpladsen i fulde to timer, inden jeg turde vove paa alle fire at krybe hen til Forbindingspladsen. Det var et Mirakel, at jeg slap heelskindet derfra.

Paa den ene side Ilden fra vore Egne, paa den anden Side Chassepot og Mitrailleuse Ild. To Gang slog en Granat ned i ringe Afstand fra mig og bedækkede mig med Jord og Gruus. Den Angst, jeg i disse to Timer udholdt, er ikke til at beskrive. Fra Forbindingspladsen blev jeg kjørt hel til Feltlazarethet. Der skulle I blot have hørt en Skrigen og Jamren. Den Ene havde mistet en Arm, en anden et Been; ja en Tredie endog begge Been. Det var rædsomt. Næste Dag blev jeg transporteret til nærmeste Landsby og derpaa med Jernbanen videre til Tydskland, hvor jeg nu ligger på Hospitalet i Heidelberg. Til denne Reise brugte vi 38 kjedsommelige Timer. Men nu kunde I være ubekymrede for min Skyld, thi jeg har det ligesaa godt som om jeg var hjemme hos Eder. I kunne slet ikke gjøre Eder nogen Forestilling om, hvor godt ikke blot vi, men ogsaa de franske saarede her blive forpleiede. Jeg haaber, at ogsaa I ville gjøre hvad I kunne for de saarede. Vær dog saa god og send mig nogle Penge. Jeg har rigtignok endnu et paar Thaler, men hvem veed, hvorlænge Krigen kan vare. Mange hilsener til alle Bekjendte i Flensburg og navnlig til dem i Arbeiderforeningen. Eders taknemmelige Søn.

E. Bielenberg, Flensborg

Ewald Bielenberg faldt senere i og døde i Bois de la Cufre den 18.1. 1871.

Hvorfor er mindetavlen gemt bort i tårnet? Er det fordi, der ikke er plads til den andre steder, eller ønsker man, at den skal glemmes? De soldater, der faldt i den fransk-tyske krig, har lige så stor ret til at blive mindet, som de der er faldet i de andre krige.

I Tinglev blev der for de faldne fra krigen 1870-71 anbragt en mindeplade på en kæmpehøj i Tinglev Plantage. Tilsynet med den blev overladt til en soldaterforening (Kriegerverein), men da denne blev opløst i 1945, fik mindesmærket lov til at passe sig selv. I 1964 foreslog pastor Fr. Jessen, at man på Tinglev kirkegård skulle lave et fælles mindesmærke for de faldne fra de to verdenskrige, samt for de flygtninge, der var blevet begravet på kirkegården. Det skulle også afløse mindesmærket i plantagen. Det sidste blev afvist. Tavlen i plantagen blev forøvrigt kort efter ødelagt af nogle bøller, uden at nogen tog anstød af det. Mindetavlen blev forøvrigt slettet i fortegnelsen over tyske mindesmærker. I 1975 fandt en familie i Tinglev i deres have 39 brudstykker af den, som de overlod til lærer Fr. Hansen, Tinglev. I 1984 tog kirketjener Herbert Hansen sig af sagen. Han foreslog, at tavlen skulle restaureres og opstilles i et hjørne af kirkegården. Det lykkedes at få planen gennemført. 3).

Det skulle ikke undre mig, om der er andre mindesmærker over de faldne fra den fransk-tyske krig, der også har lidt en krank skæbne. Hvis der er nogen, der kender til det, er jeg interesseret i at vide det. Jeg vil så lade mine oplysninger gå videre til Karl Lund, Simmersted.

Inger Jørgensen

NOTER

1). Fra Bov præstearkiv H5: Kirchliche Gemeinde-Chronik, Pastor Rönnau, Bov, januar 1901.

2). Et eksempel på oplysninger om f.eks. Lorenz Lorenzen, Kollund:

Lorenz Lorenzen, Collund.

Bov Kirkebog s. 234-35. Død 13.10. 1870.

In Folge der Verwundung in der Schlacht. Lorenz Lorenzen, Schullehrer in Collund. Er war ein ehelicher Sohn, geb. 27. Juli

1843 des Arbeitsmannes Lorenz Lorenzen i Collund und der Mette Christine, geb. Petersen. Den 4. März 1870 verehelichte er sich mit Anna Maria Hansen, die er in schwangeren Zustand zurückliess. Er war in der Schlacht vor Metz am 18. August verwundet und erlag nach Amputation des linken Beins seine Wunden in Lazareth zu Creuznach.
3). Der Nordschleswiger 27. 5. 88.

Det øverste af mindetavlen.

Her kan man se navnene.

Et landboforeningsjubilæum

Den 28. januar 1991 holdt Landboforeningen for Flensborg og Omegn og Vis Herreds Landboforening lige nord for grænsen i fællesskab 125 års jubilæumsfest.

Foreningerne har deres oprindelse i den katastrofesituation, der opstod for Flensborg i årene umiddelbart efter 1864. Der var dengang brug for en landbrugsfaglig samling, og foreningen fik hurtigt udbredelse i landsognene nord og vest for Flensborg. Foreningens formål var "at virke til at fremme alt, hvad der tilkommer landmandens virksomhed" inden for alle former for landbrug.

Det følgende indslag er taget fra en artikel, som Søren Andresen, der er formand for Landboforeningen for Flensborg og Omegn, havde i "Bov Bladet" i anledning af jubilæet.

Grundlagde avis, bibliotek og bank

Men foreningen kom til at favne langt videre. Den skabte en samling af fag- og skønlitterære bøger på 1200 bind, som udlåntes. Landboforeningen blev således en forløber for vort biblioteksvæsen.

Med Gustav Johannsen i spidsen grundlagde en lille kreds af foreningens medlemmer i 1869 Flensborg Avis. Foreningen begyndte egen bankvirksomhed i 1875 med Spare- og Lånekassen for Flensborg og Omegn - endnu i dag vor egen bank i Flensborg: Union Bank.

Mindretal i Flensborg

I tiden forud for den første Verdenskrig markerede det danske mindretals liv i Flensborg sig med en række fester og udflugter. Det bærende element var dog den faglige oplysning, især ved egne kræfter. Ågård Landbrugsskole lå i foreningens virkeområde, og skolens forstander A. J. Wiinsted 1863-69 var en af de drivende kræfter i foreningens start, og fra skolen udgik mange impulser.

Chr. Nielsen, født i Gaaskjær 18. marts 1827, død i Flensborg 9. juni 1896. Formand for Landboforeningen for Flensborg og Omegn 1866-95.

Frøslev og Vejbæk

Digteren og kromanden Karsten Thomsen fra Frøslev var også en af nøglefigurerne, der gav foreningen profil. Lige som Christian Nielsen fra Vejbæk, foreningens formand fra 1866-96, som flere gange ved retten i Flensborg med held forsvarede foreningen mod lukning, anklaget for forbudt politisk virksomhed af byens nidkære politipræfekt.

Dyrskuer

Landboforeningens dyrskuer med indtil 100 udstillingsnumre, tiltrak si meget opmærksomhed. Flerdages kurser i kvæghold og jorddyrkning. Handel med kontrollerede markfrø og udstationering af maskiner i mekaniseringens spæde forstadium var en del af foreningens mange tiltag, der dog alle blev stillet i skyggen af hjemtagningen af en ung Korthorns avlstyr fra England i året 1877.

Deling og genforening

Med grænsedragningen i 1920 blev foreningsområdet delt i to. Et stort område med få spredt boende medlemmer forblev ved Tyskland. Den lille nordlige del af området med den største del af medlemsskaren blev genforenet med Danmark. 54 år efter grundlæggelsen i 1866 dannedes Vis Herreds Landboforening. Nu har den oprindelige forening så været delt i 70 år. Efter delingen blev arbejdet i højere grad målrettet efter de jorddyrkende medlemmers behov, så Landboforeningernes faglige præg kom stærkere i forgrunden. Siden 1884 var Nordslesvigsk Landbrugs-

Karsten Thomsen, født i Frøslev 28. maj 1837, død sst. 29. oktober 1889. Gårdejer og kromand i Frøslev. Bogfører for Landboforeningen for Flensborg og Omegn 1866-77

og Mejeritidende den faglige budbringer i danske bondehjem i Sønderjylland. I 1956 blev det afløst af Landsbladet, som er landsdækkende.

Konsulentvirksomhed

I 1907 fik fælleslandboforeningen for Nordslesvig sin første konsulent, der kom flere til med årene. Senere blev vore foreninger stærke nok til at ansætte egne rådgivere. Det skete i Vis Herreds Landboforening i 1937 under den danske konsulentordning. I Landboforeningen for Flensborg og Omegn ansattes den 1. oktober 1926 Karl Büchert fra Sofiegården i Munkvolstrup. Det skete med en kraftig moralsk og økonomisk støtte fra venner i Haderslev Vesteramts Grænseforening. Karl Büchert døde for få dage siden.

Kontakten til kredsen i Haderslev amt blev uvurdelig igennem tyverne, trediverne og fyrrerne. Trådene brast aldrig, selv ikke under og efter krigen, da samkvemmet var besværliggjort ved grænsens lukning. Af taknemmelighed over deres genforening med Danmark, muliggjorde de ved en storstilet og vedvarende mental og økonomisk indsats konsulentholdet i Sydslesvig.

Efter 1945

Med freden i 1945 begyndte det også at gære i landbrugskredse i Sydslesvig. I årene 1946 til 1950 oprettedes 5 landboforeninger, der er sammensluttet i Fælleslandboforeningen for Sydslesvig. Da den var på sit højeste, havde den over to tusinde medlemmer. Der var ansat fem konsulenter, en assistent og en halv kontormedhjælp. I dag tilses arbejdet af tre dygtige konsulenter.

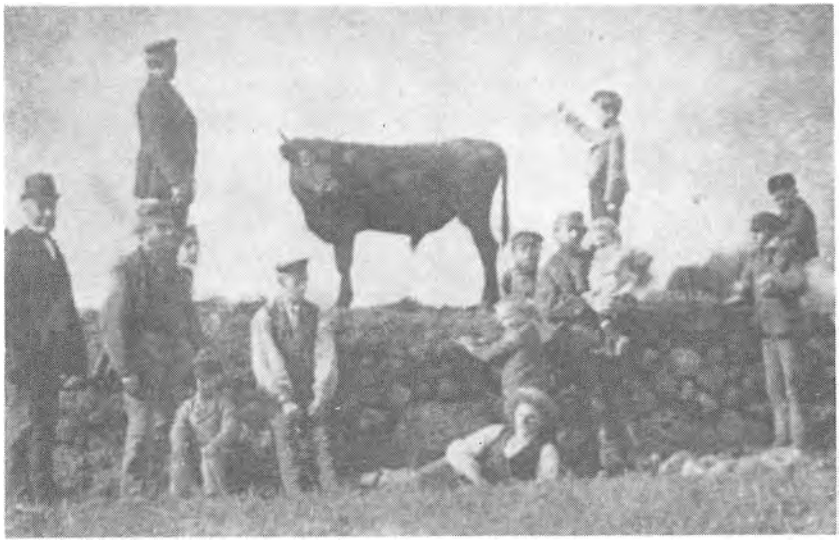

En begivenhed: Da den 1877 af bønder i Frøslev i England indkøbte tyr ankom og blev fremstillet på bydiget. Yderst til venstre kaffehandler Cortsen, Flensborg, til venstre for ham Karsten Thomsen og bag ham skimtes Asmus Mathiesen. På diget til vesntre for den ikke just imponerende tyr står Peter Thomsen, og manden med kasket og i skjorteærmer er Jens Otzen.

Holbøl og Hokkerup

Der var også fart i udviklingen nord for grænsen. Grovvarehandelen fik egen virksomhed i Holbøl og et kontorhus med en omfattende regnskabsafdeling blev etableret i Hokkerup.

Da formanden Carsten Gregersen fra Frøslev ved årsskiftet 1920-21 afleverede foreningens protokol til Jørgen Søgaard fra Jaruplund som ny formand for den nu formindskede Landboforening for Flensborg og Omegn, skrev han i den: "Gid den nye grænse kun må være en Bro, der kan passeres fra begge sider til fortsat fælles Arbejde på mange områder". Dette ønske har tiden indfriet tilfulde. Samkvemmet over grænsen er nært og frugtbart, blandt andet fordi den gode vilje hertil er så øjensynlig og fordi Vis Herreds Landboforening igennem alle årene har beholdt sin selvstændighed. Måtte dette gode forhold vare ved.

Det har været naturligt for Historisk forening for Vis Herred at omtale jubilæet. Bov Museum rummer Danmarks næststørste

Carsten Gregersen, født i Hyllerup, Hanved sogn, 6. december 1861, død i Aabenraa 1. august 1943. Formand for Landboforeningen for Flensborg og Omegn 1910-20 og derefter for Vis Herreds Landboforening.

samling af landbrugsredskaber. Disse er gennem mange år blevet samlet af konsulent N. A. Drewsen. Redskaberne blev, indtil det nye museum blev bygget, opbevaret på Hokkerup gamle mejeri, hvor Landboforeningen i lang tid havde kontor.

Inger Jørgensen

Kilde: Søren Andresens artikel i Bov Bladet.
Billedmateriale: Fra bogen "Landbovirke", der udkom i anledning af 100 års jubilæet i 1966.

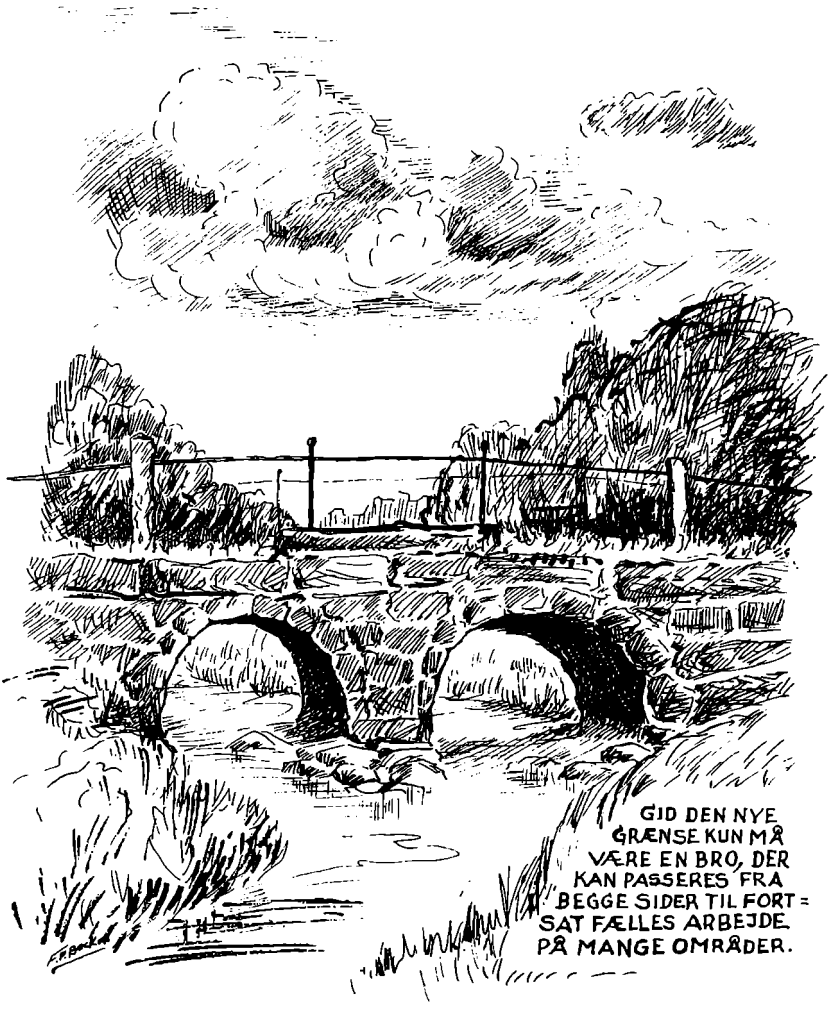
GID DEN NYE GRÆNSE KUN MÅ VÆRE EN BRO, DER KAN PASSERES FRA BEGGE SIDER TIL FORTSAT FÆLLES ARBEJDE PÅ MANGE OMRÅDER.

Vejbækstenen - en tidlig kristen døbefont?

I 1964 modtog jeg en granitsten med en skålformet fordybning. Den havde i mange år siddet i et dige ved Nørrebækvej i Vejbæk ud for stuehuset til landbrugsejendommen Vejbækvej nr. 2.

Nogle år tidligere flyttede ejendommens daværende ejer, Johannes Matthiesen, stenen ind i haven, og da han i 1964 solgte ejendommen til mejeribestyrer Frode Fredslund, Kruså, var jeg så heldig at få stenen foræret.

Set ovenfra har stenen et trekantet omrids og plan overflade med en skålformet grube omtrent midt i trekanten.

Trekantens sider er næsten lige lange, henholdsvis 47, 50 og 54 cm, og stenens højde er ca. 33 cm.

Skålgruben er ca. 7,5 cm dyb og har foroven en diameter på 14 cm. I bunden af gruben, men skævt i denne er der en lille ekstra fordybning med en diameter på 5 cm.

Jeg har spurgt Johannes Matthiesen, om han ved noget om, hvor stenen oprindelig kommer fra, og han meddeler, at hans daværende nabo, nu afdøde gårdejer Lorens Jepsen, Vejbækvej nr. 4, har fortalt ham, at omkring 1850 blev stenen flyttet fra en

Vejbækstenen

lille mose, der ligger ca. en halv km syd for Vejbæk, til diget på Nørrebækvej. Mosen ejes i dag af statens skovvæsen, men tidligere var den en del af en landbrugsejendom tilhørende Lorens Jepsens bror, gårdejer Jacob Jepsen, Frydeldalvej 49, Vejbæk.

Ifølge "overleveringen" i Vejbæk, har der i mosen været en helligkilde (helbredelseskilde) og i tilslutning hertil et lille kapel. De gamle i Vejbæk har altid sat stenen i forbindelse med kilden og kapellet, og mosen er blevet kaldt Viestenmosen.

Spørger man museumsfolk, hvad den type skålsten, der her er tale om, har været brugt til, kan man få forskellige svar. Nogle mener, det er mortersten (kværnsten), andre at det er portstolpesten, og atter andre at det kan være vievandskar.

En fjerde - og meget interessant teori er fremsat af nu afdøde pastor Knud Høgsbro Østergaard, Holsted og lærer Jørgen Thordrup, Bagsværd. De mener begge, at der kan være tale om tidlige kristne døbefonte. De har undersøgt forholdene omkring mange sten med skålgrube af vejbækstenes type, ialt over hundrede her i landet, og fundet ud af, at stenene ofte har tilknytning til kirker eller helligkilder.

Viestenmosen i Vejbæk set fra Frydendalvej

Også i udlandet har de to mænd undersøgt sten med skålgrube, og det har vist sig, at stenene der er meget lig de danske.

Navnlig i Irland, men også i England og Tyskland har de studeret stenene, og de har mødt flere forskere, som mener, der er tale om døbefonte - baptismal fonts.

Den videre forskning omkring stenene vil forhåbentlig vise, om døbefontteorien er holdbar.

At stenene har tilknytning til helligkilder og kirker, taler jo derfor. - I hvert fald er teorierne om mortersten eller portstolpesten blevet mindre sandsynlig.

N. A. Drewsen

Hokkerup Mejeri

- et lille mejeri i en lille landsby

Hokkerup mejeris historie kan inddeles i to afsnit - ja, egentlig i tre:

1. Mejeriet oprettes i 1869 som et såkaldt *fællesmejeri* og fungerer som sådan indtil 1885.
2. Fællesmejeriet nedlægges i 1885, og mejeridriften indstilles indtil 1899.
3. I 1899 genoprettedes mejeriet som *andelsmejeri*, og dette mejeri var i drift indtil 1943. Dette år overtoges mejeriet af Holbøl andelsmejeri, hvorefter Hokkerup mejeri definitivt nedlægges, og mælken fra Hokkerup leveres i en årrække til Holbøl, indtil også dette mejeri nedlægges efter fusion med Kruså andelsmejeri, en følge af efterkrigsårenes stærke rationalisering af mejeriområdet.

Før fællesmejeriernes tid foregik al forarbejdning af mælken, smørproduktionen og osteproduktionen, på de enkelte landbrugsbedrifter. Dette medførte, at kvaliteten af produkterne blev meget svingende. Dårligst blev de på de mindre bedrifter. De store gårde med store besætninger af malkekøer, havde så store mælkemængder, at man hver dag kunne forarbejde mælken, hvorved produkterne blev forholdsvis ensartede og af god kvalitet, hvorimod de små bedrifter måtte samle mælk fra flere dage. Begreberne *herregårdssmør* og *bøndersmør* hidrører fra disse forhold, og det var almindeligt, at herregårdssmørret betaltes med en væsentlig højere pris end bøndersmørret. På baggrund heraf opstod behovet for fællesmejerierne.

Fællesmejeriet i Hokkerup

Oplysningerne om dette mejeri er hentet fra en artikelserie af Asmus Clausen, Gl. Præstegaard, Adsbøl, om "Gamle Mejerier i Aabenraa Amt", offentliggjort i Nordslesvigsk Landbrugs- og Mejeritidende i 1940.

Asmus Clausen indleder afsnittet om mejeriet i Hokkerup således: "Hokkerup Fællesmejeri hører til de gode gamle Mejerier, der har haft en Glansperiode, en Storhedstid, hvor der gik Ry af Mejeriet viden om. Langvejs fra kom man paa Studiebesøg".

Mejeriet opførtes og startedes af et interessentselskab bestående af ti bønder fra Hokkerup og nærmeste omegn.

Hvordan det økonomiske grundlag er skaffet til veje, er ikke klart, men pengene blev lånt - formentlig mod kaution af de ti interessenter.

Mejeriet var et bøttemejeri. I en stråtækt hovedbygning optoges hovedparten af gulvarealet af en stor hal, flødeafsætningshallen. Her stod de mange bøtter, hvori mælken skulle henstå til flødeafsætning og efterfølgende skumning. I bygningens ene ende var der indrettet smørkammer og ostelager. I en sidebygning var der vaskerum, og her var smørkærnen anbragt. Som drivkraft for denne var der udenfor bygningen placeret en hestegang.

Udover mejeriets driftsbygninger rummede en særskilt bygning en stor svinestald med plads til 400 fedesvin og en del grisesøer. Hele herligheden bortforpagtedes til en holstensk mejerimand, Martens, der også havde et fællesmejeri i Lyksborg i forpagtning. Han købte så mælken af bønderne, der leverede mælk til mejeriet 2-3 gange daglig.

Ud over de ti interessenter leverede en del løst tilknyttede landmænd mælk til mejeriet.

Desværre findes der ingen skriftlige kilder bevaret vedrørende fællesmejeriet, heller ikke selskabets love. Asmus Clausen gengiver udelukkende sine oplysninger på mundtligt udsagn af den 71-årige bødker, Jørgen Jørgensen, Hokkerup, hvis far og bedstefar, der også var bødkere, havde leveret mejeriets forbrug af smørdritler. Angående rettigheder og forpligtelser oplyses, at mejeriet beholdt al skummetmælken, og den del, der ikke var blevet brugt til osteproduktionen, anvendtes som foder i svinestalden.

Interessenterne var forpligtede til at levere mejeriets forbrug af tørv samt halm til strøelse i svinestalden. Til gengæld modtog de den fra svinestalden fremkomne staldgødning.

Set med nutidens øjne var en ret stor arbejdsstyrke beskæftiget på mejeriet. Mælkens behandling varetoges af kvindelig arbejdskraft: en førstemejerske og to læremejersker og desuden fire rengøringspiger. Den mandlige arbejdskraft bestod foruden af forpagteren selv af en bødker og en svinekonge.

Efter det oplyste fungerede samarbejdet mellem interessenter og forpagter udmærket. Men i 1885 afgik forpagteren ved døden, og af ikke kendte grunde standsedes mejeridriften. I de følgende år leverede Hokkerup-bønderne deres mælk til Rinkenæs og senere til et mejeri på Munkemølle.

Hokkerup Andelsmejeri

Desværre har det ikke været muligt at opspore selskabets forhandlingsprotokoller, regnskabsbøger eller andet skriftligt materiale selskabet vedrørende bortset fra en revisionsprotokol, der omfatter årene 1917 - 1944. Denne protokol indeholder i hovedsagen kun lakoniske meddelelser om, hvornår og af hvem der på de givne tidspunkter har foretaget revision af selskabets regnskab. Ellers er intet tilsyneladende bevaret.

Asmus Clausen anfører som afslutning på artiklen om Fællesmejeriet: "I 1899 dannedes Selskabet Hokkerup Andelsmejeri. Dette Selskab overtog det gamle Mejeri for Gælden, og nu begyndte den ny Tids Mejeridrift".

Dette tyder på, at det ny mejeri blev bygget på den grund, hvor det gamle fællesmejeri havde ligget. Dette bekræftedes af, at efter at min kone og jeg i 1947 overtog det nedlagte mejeri, stødte vi af og til på gamle bygningsfundamenter i haven, men også inde i bygningerne, når gamle gulve blev brudt op.

Det må formodes, at det nye mejeri er opstået som en fuldt moderne virksomhed på linie med de mange andre nye mejerier, der efter andelsprincippets indførelse i 1880-erne opstod i Danmark - men også i Sønderjylland, der jo på det tidspunkt lå syd for den dansk tyske grænse.

Den eneste skriftlige beskrivelse af Hokkerup Andelsmejeri, jeg har kunnet opdrive, fandt jeg i bogen *Dansk Mejeristat*, der vistnok udkom i 1931. Den giver meget kortfattede oplysninger om danske mejeriers standpunkt.

Luftfoto af Hokkerup mejeri

Om Hokkerup Andelsmejeri oplyses, at der er 45 leverandører med 500 køer. 5 leverandører har over 20 køer, og 10 leverandører har 4 køer og derunder. Den indvejede mælkemængde var i 1930 1,16 millioner kg og der var produceret 40.123 kg smør. Oplysningerne om mejeriets tekniske installationer viser, at hvad disse forhold angår, var det fuldt på højde med, hvad der var almindeligt på den tid.

Men Hokkerup mejeri var et lille mejeri, og driftsudgifterne har nok været ret høje i forhold til den behandlede mælkemængde.

Følgende oplysninger har jeg fået ved samtaler med gårdejer Richardt Richelsen og forhenværende gårdejer Gunnar Nielsen, der begge har leveret mælk til mejeriet.

Leverandørkredsen var koncentreret på et ret lille område. Ingen leverandør havde mere end 2-3 km til mejeriet. Derfor var der ikke udliciteret mælkekørsel, men leverandørerne leverede selv mælken til mejeriet.

Mejeriets folkevalgte ledelse bestod af en bestyrelse på 5 mand, og det daglige arbejde udførtes af en mejeribestyrer, der som medhjælp havde en fuldt uddannet mejerist samt 2-3 løse medhjælpere.

Mejeriet har i hele sin funktionstid kun haft 2 mejeribestyrere, Schwartz fra 1899 - 1919, og A. M. Jacobsen fra 1919 - 1944, og 4 bestyrelsesformænd, gårdejerne Andreas Festersen - Hokkerup, Heinrich Richelsen - Hokkerup, Chr. Heisel - Tallingbjerg, og Jørgen H. Jørgensen - Hokkerup.

Den før omtalte revisionsprotokol viser, at mejeriets regnskab blev revideret 4 gang årligt, og ved hver revision er protokollen underskrevet af 2 revisorer. I den periode, protokollen omfatter, optræder 12 forskellige navne, alle af mejeriets leverandørkreds.

Mejeriet var tilsluttet *Sønderjysk Mejeriforening*. Denne forening samlede de sønderjyske mejeriers produktionstal og offentliggjorde dem som mejeristatistikker i *Nordslesvigsk Landbrugs- og Mejeritidende*. Det har således været muligt at følge Hokkerup mejeris indvejede mælkemængde gennem en lang årrække.

Et lavpunkt passeredes i 1919 med en indvejet mælkemængde på knap 0,4 millioner kg, men allerede i 1923 er mælkemængden igen oppe på det "normale", det vil sige godt en million kg.

Den højeste mælkemængde i mejeriets historie opnåedes i årene 1937 og 1939 med 1,3 millioner kg. Eller svinger den årlige mælkemængde mellem 1,0 og 1,2 millioner kg, men i 1941 og 1942 ryger mælkemængden ned under 1 million kg, hvilket sammen med stigende driftsomkostninger gør situationen kritisk. Bestyrelsen må erkende, at der ikke længere kan opretholdes en økonomisk forsvarlig drift. Resultatet blev, at man i 1943 fusionerede med Holbøl Andelsmejeri, og i løbet af foråret 1944 var Hokkerup mejeri afviklet og bygningerne solgt.

Hokkerup mejeri, der var blandt landets mindste, blev et af de første "ofre" for den gennemgribende strukturændring af dansk mejeribrug, der fandt sted i årene efter anden verdenskrig.

Landsbyernes mejeriskorsten er forsvundet. - I dag behandles landets mælkeproduktion på ganske få kæmpemejerier. Fordelene ved denne udvikling er iøjnefaldende. De producerede varer er af høj kvalitet og stor ensartethed og kan udbydes i store kvantiteter, og driftsudgifterne pr. produceret enhed er lav. Men nægtes kan det ikke, at de mange landsbyer, der har mistet deres mejeri, er blevet fattigere.

N. A. Drewsen

Et gammelt sagn

I "Sagn, eventyr og sange fra hertugdømmerne Slesvig-Holsten og Lauenborg" findes følgende lille historie om det sted, hvor Bov Museum nu ligger. 1).

Kong Waldemar

Ikke langt fra Bov stod i fortiden det gamle jagtslot Waldemarstoft, som Kong Waldemar om sommeren og efteråret beboede for at pleje sin største fornøjelse, jagten.

En gang red Kongen tidligt om morgenen med mange jægere og hunde i skoven. Jagten var god, men jo større byttet blev, des ivrigere blev Kongen. Dagen gik, solen gik ned, men han holdt ikke op med at jage. Da det endelig blev nat, og de måtte afbryde jagten, udbrød Kongen: "Oh, blot jeg kunne jage evigt!"

Da lød der en stemme fra oven: "Dit ønske skal blive opfyldt Kong Waldemar, fra denne stund skal du jage i al evighed!"

Kort efter døde Kongen. Siden da rider Kongen hver nat på en snehvid hest gennem luften omgivet af sine jægere og hunde på vild jagt. I Johannesnætterne er han alene, men om efteråret hører man ham også jage gennem Flensborg by's voldgrave med jagthornklang, hundeglam, fløjten og råben, som om jagten var indledt. Så siger man: "Der trækker Kong Wolmer!"

Det gamle jagtslot er nu omdannet til gæstgiveri, men der befinder sig endnu et værelse i den stand, som Kongen har beboet det.

Væggene er behængt med gamle billeder, og i det ene hjørne står en himmelseng og over den et endnu temmeligt velholdt fløjlstæppe med guldfrynser. Endvidere findes der et gammelt orgel, som Kongen skal have spillet på.

I dette værelse skal der en gang været blevet skudt på Kongen. Morderen skød gennem døren, men ramte ikke. Kuglen gik gennem et brystbillede af Kongen og ind i væggen. Hullet i billedet og væggen ses endnu.

Hvilken Kong Waldemar, der menes, melder historien ikke noget om. Det kunne være nærliggende at tænke på Valdemar Atterdag, men ifølge dansk tradition, jager han på Sjælland. Er der nogen, der ved noget om ovenstående, eventuelt, hvilken konge, det drejer sig om, så vil vi gerne høre om det.

NOTE

1). Historien er fundet frem og oversat af Fr. Schmidt, der er fast kustode ved museet. Sagn, eventyr og sange fra herturdømmerne Slesvig Holsten og Lauenborg er udgivet af Karl Muhlendorf i 1845.

Kilder: (Quellen - Nachschrift).

Gennem de herrer Thamsen i Tønder og pastor, dr. Jensen, Gelsing: Waldemarstoft hed tidligere Oldemorstoft - se Jonas Hoyers beretning over forskellige frigårde - side 20 i Olaus Henr. Mollers (?) bidrag over Flensborg Bys Historie 1767. 4, og Schrøder: Topografi von Schleswig. Thiele: Danmarks Folkesagn I 20-II-113 Waldemarstoft.

Et hørprojekt i billeder

På foranledning af museumsinspektør Uwe Dall, Aabenraa Museum, fik overlærer C. C. Sjøholm og eleverne i 6.a. på Frøslev-Padborg Skole i foråret 1991 mulighed for at deltage i et eksperiment, som vil give dem indblik i hørdyrkning og fremstilling af hørgarn og lin før i tiden. Projektet gennemføres på Bov Museum. De forskellige arbejdsprocesser bliver optaget på video.

De følgende billeder viser forsøgets forskellige faser frem til september 1991.

C. C. Sjøholm

Kl. 9.00 lørdag den 6. april blev hørmarken pløjet. Frode Hansen og Heidi Hjelm, Kragelund, udførte arbejdet med deres heste og en Rudolf Sach karreplov fra 1930'erne udlånt af Bov Museum.
Foto: C. Sjøholm

Mandag morgen den 13. maj såede eleverne marken til med spindhør.
Foto: C. Sjøholm

Eleverne har netop luget hørmarken i begyndelsen af juni.
Foto: C. Sjøholm.

Hørmarken i blomst, juli måned.
Foto: C. Sjøholm.

Onsdag morgen den 28. august ,høstede eleverne hørren eller ruskede den, det vil sige, at hørplanterne trækkes op med rode.
Foto: Bjarke Jessen

Hørren ligger til tørre, vejring.
Foto: C. Sjøholm.

Ca. en uge efter høsten blev hørren bundet i neg.
Foto: Bjarke Jessen.

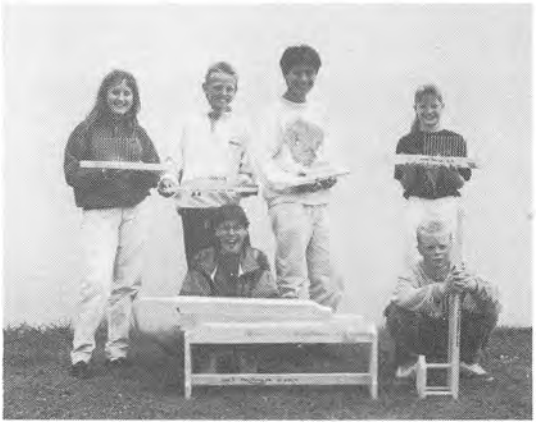

Nogle af eleverne lavede redskaber til behandling af hørren. Det blev til 2 hørriver, 2 hørhegler, 1 hørbryde og 1 skættefod.
Foto. C. Sjøholm.

Kelstrup Plantage

Fortidsminder og historie

I Danmark findes omkring 30.000 jordfaste fortidsminder, og ca. 40% af dem ligger i skovene. Grunden til at så mange er bevaret i skovene, skal nok ses i lyset af, at de her har ligget forholdsvis beskyttet - navnlig i 1800-tallet, hvor den voldsomme landbrugsudvikling medførte mange sløjfninger af fortidsminder. I områderne omkring Kelstrup Plantage har der især på markene ved Holdbi ligget mange gravhøje, som nu er forsvundet. De jordfaste fortidsminder i statsskovene var de første, der i 1848 blev omfattet af en generel fredning. Dog blev den i Sønderjylland ikke effektueret før efter 1920.

I Kelstrup Plantage kendes kun et fortidsminde, som er blevet udjævnet. Det skete i forbindelse med ombygningen af den "gamle" vej mellem Holbøl og Hønsnap. Vejen er reguleret flere gange, og den nuværende er anlagt i 1959. Dengang fandt man vadesten gennem mosen, og man må formode at det er her, på broens plads over Gejlå, at den gamle stokkebro har ligget. På et kort tegnet af Johs. Mejer i 1648 er der her indtegnet et vadested. Daværende skovfoged V. Birk Rasmussen gjorde Bov kommune opmærksom på dette forhold i 1972, da alle gade og veje skulle navngives, men det blev ikke taget til efterretning, hvorfor nu vejen mellem Holdbi og Holbøl-Hønsnapvejen hedder Stokkebrovej, uden nogensinde at have tilknytning til en stokkebro.

De førnævnte vadesten lå i en afstand fra hinanden på omkring 57 en halv meter, og gamle overleveringer fortæller, at der gennem å-løbet var nedrammet stokke som de gående kunne støtte sig til.

Mellem Holbøl-Hønsnapvejen og Hovedvej A 10 ligger mindst 10 mere eller mindre bevarede gravhøje fra forskellige tidsaldre. At de endnu er bevarede skyldes uden tvivl den kendsgerning at det meste af området blev taget ud af Kelstrup Ladegårds drift

Nuværende bro over Gejlå

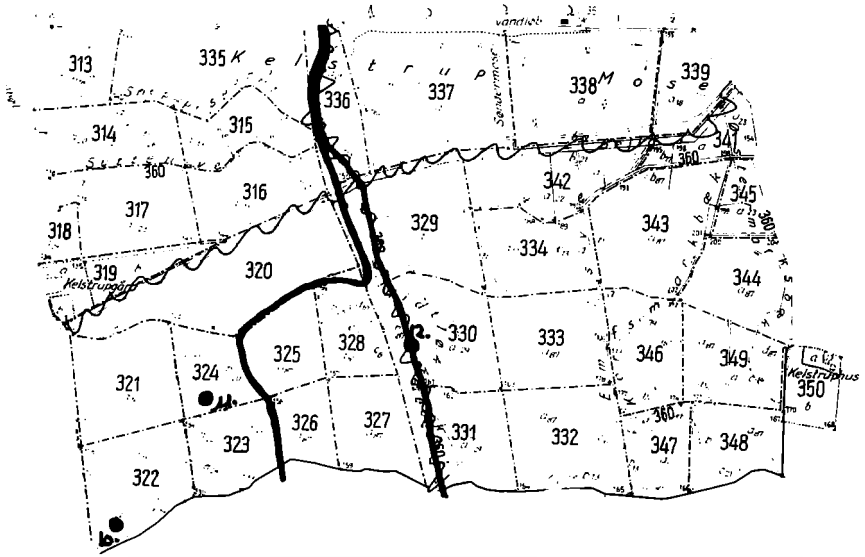

På kortet er indtegnet vejens placering før 1879. Det er den vej, der længst mod vest danner et knæk mellem nr. 320, 325 og 328. Vejen fra før 1959 går ved knækket ligeud.

omkring 1850 og tilsået med rødgran. Dette vender vi tilbage til senere.

Ladegården Kelstrup:

Kliplev nævnes i Valdemars Jordebog fra 1231 blandt det kongelige arvegods, og den 28. maj 1285 fik kongen på danehoffet i Nyborg dom på, at dette gods tilhørte kronen. I 1299 tilbød kongen ærkebiskop Jens Grand bl.a. en tolvtedel af Kliplev. Det ses ingen steder om det har været af alle de kongelige besiddelser i byen, men det er mest nærliggende. I så fald er det kun en lille del af byen der har tilhørt kongen, og det er derfor ikke særlig sandsynligt, at der er nogen forbindelser mellem denne kongelige besiddelse og den senere herregård "Søgård".

Hertug Valdemar pantsatte i 1344 Lundtoft Herred til ridder Henneke (eller Johan) Limbæk, der således blev den første egentlige ejer af Søgård. I 1398 overgik det til Claus Ahlefeldt, og i denne adelsslægt forblev herresædet indtil 1722, da Carl Ahlefeldt døde. På det tidspunkt var boet konkurs, og 6. september 1725 blev der på Gottorp Slot i Slesvig afholdt - vel nok Danmarkhistoriens største - tvangsauktion. Et af numrene i autionskataloget var Ladegården Kelstrup.

Kelstrup: (1539 Kelstorp, 1648 Kielstrup).

I Haderslev Len's Jordeborg for 1542-43 er opført 3 gårde i Kelstrup. Disse var selvejere da det ses de betalte ledningspenge. Endvidere ses der i Søgårds skatteregister fra 1543 endnu en gård. Mellem 1582 og 1584 blev alle 4 gårde tilskrevet Søgård.

Omkring 1651 - 1652 blev gårdene nedlagt og omdannet/ ombygget til en ladegård under Søgård.

Den 2. januar 1652 blev der mellem præsten i Holbøl og Hans Ahlefeldt afsluttet en kontrakt angående den erstatning præsten skulle have for mistet tiende. Det hedder heri, at bønderne ikke kunne holdes ved magt på grund af krigen og de vanskelige tider.

I nogle optegnelser, skriver en senere præst ca. 50 år efter, at det var Hans Ahlefeldt's frue der havde fået herremanden til at nedlægge en række byer, uanset af beboernes tilstand var god.

I 1710 var ladegården Kelstrup forpagtet ud til husfoged Arens Brøer og Hans Petersen, og havde et areal på 5-600 tønder følgende udsæd: Rug 23 tdr., havre 40 tdr. og boghvede 20 tdr. Hol-

Ladegården Kelstrupgård anno 1856

Kelstrupgård

lænderi-besætningen var på 50 køer og 1 tyr. Beboelseshuset var 12 fag langt og 4 fag bredt. Ved den Ahlefeldt'ske konkurs i 1725 blev ladegården købt af overinspektør Nicolai Paulsen for 12.100 rigsdaler, der dog kort efter videresolgte til hertug Christian August I af Augustenborg. Den førnævnte forpagter Hans Petersen fortsatte som eneforpagter og afløstes i 1738 af Asmus Asmussen (eller Rasmus Rasmussen), der i 1764 efterfulgtes af sønnen Hans Rasmussen. Et forsøg på at udparcellere gården i 1782 mislykkedes, og forpagtningen blev fra 1783 overtaget af en Jes Iversen fra Asserballe.

Avlingshoveriet afløstes i 1791, og samtidig sluttede en arveforpagtningskontrakt med Hans Rasmussen på 96 år, altså 1887. Men samme år blev gården dog forpagtet ud til forpagteren på Blansgård, Peter Schmidt, der i 1801 efterfulgtes af en von Essen. Denne opgav forpagtningen i 1805, og kromand Johannes From fra Hoptrup havde forpagtningen til sin død i 1826. Gården var herefter under administration af herskabet på Augustenborg Slot indtil 1831, da Balthasar Holst fra Fiskbæk og Gråsten Herregård også fik denne forpagtning. I 1836 efterfulgtes han af sønnen F. Holst, der i 1850 fik frataget ejendommen.

I 1852 blev Kelstrup sammen med de øvrige augustenborgske og gråstenske besiddelser overtaget af den danske stat. Skove, plantage og moser blev henlagt under Sundeved Skovdistrikt, det vil sige Kelstrup Fredskov på 62 ha., Kelstrup Plantage på 112 ha., Rode Mose på 24 ha. og Kelstrup Mose på 26 ha.

Kelstrup Plantage omfattede på dette tidspunkt kun den nordvestlige del af den nuværende plantage. De øvrige arealer, der i dag hører til plantagen, var marker og græsgange, der tilhørte Kelstrupgård, der ved overgangen til den danske stat blev domænegård, det vil sige grundejendom der tilhørte Kronen eller Staten. Selve gården, lå, hvor nuværende skovfogedsted Kelstrupgård ligger. De første kulturer i plantagen stammer antagelig fra tiden omkring 1852, måske lidt før. I Schroders topografi fra 1854 omtaler han "...en større hedestrækning vest for gården, som for flere år siden er besået med gran". I plantagen lidt vest for Kelstrupgård lå en forstbolig med tjenestejord, kaldet "Kelstruplund". I dag ses her kun dels 3 gamle lind, der har stået ved

gårdspladsen, dels resterne af hustomter samt udgravninger på arealet hvor hus, udhus og gårdsplads har ligget. Man skal nok være lidt stedkendt for at finde det, da området nu står med høje rødgran.

Den 1. oktober 1863 blev Sundeved Skovdistrikt nedlagt, og de herunder tilhørende skove og plantager blev fordelt mellem nabodistrikterne. Kelstrup Fredskov, Kelstrup Plantage, Rode og Kelstrup moser blev henlagt under Flensborg Distrikt, der endnu på det tidspunkt var dansk. Efter krigen i 1864 overgik skovene og domænegården til tysk statsejendom og blev henlagt under Oberforstere i GlÜcksburg. Omkring 1875 nedlagde man domænegården, og forstboligen flyttedes til hovedgårdens plads. Det tyske forstvæsen tilkultiverede en stor del af Kelstrupgårds jorder, og dermed udviddede Kelstrup Plantage til dets nuværende størrelse. Dog var "Svinholmen" allerede tilplantet i 1875. - I 1880 udskilles Glückburg Forstdistrikt fra Holbøl som en selvstændig kommune.

Ved overgang til dansk styre blev skovparten i maj 1920 underlagt Sønderborg Oberforsterei, og 1. november 1922 blev Gråsten Statsskovdistrikt oprettet, og plantagen er i dag distriktets vestlige skovpart.

Fortidsminder m.v.:

1. I den vestligste del af plantagen er digerne fra den gamle Sønderborg Landevej endnu rimelig godt bevarede. Vejen var ikke grusbelagt som man kender det i vore dage, men blot en opkørt vej over de uopdyrkede arealer. Senere blev der opkastet et dige for at markere vejen. Omkring 1 km. nord for Bov er endnu et stykke af landevejen bevaret.
2. I plantagens nordlige udkant, (i det føromtalte Kelstrup Mose) står 3 tilhuggede skelsten. Mod syd er indhugget en krone, bogstaverne "CA", årstal 1841 samt mærket med numrene 1-3. Mod nord er indhugget "Hol", hvilket markerer skellet mod Holbøl. Bogstaverne står for "Christian August", hertugen af Augustenborg, der på den tid var ejer af Kelstrup. Stenene er fredede (Mb 4309:50-52).
3. I afdeling 273 ligger 3 gravhøje, hvoraf den ene er ret markant, men uden synlige sten.

4. I afdeling 277 ligger en høj, som er ret stenfyldt i toppen og med enkelte randsted.
5. I 283 ligger en høj på ca. 1, 75 meter. På toppen er placeret en trigonometrisk målested. Dette er plantagens højeste punkt på 60 meter over havet.
6. På grænsen mellem afdelingerne 283/289 samt i 289 ligger 2 høje på henholdsvis 1,2 og 1,5 meter.
7. I afdeling 322 ligger en høj, hvor omkring 1/3 er bortgravet ved tidligere grusgravninger. Den har tillige et ødelagt kammer, der er stenfyldt.
8. I afdeling 324 en 1,6 meter hør gravhøj.
Der findes muligvis endnu 2 rundhøje, men de er endnu ikke undersøgt.

Endelig skal nævnes at det ud for afdelingerne 305 og 306 mod syd i privat skov fordelt på 2 lodsejere, ligger et af landets smukkeste tuegrav-område med til dato ialt 56 opmålte tuegrave. Mindst 5 af dem er såkaldte ringgrave. Desværre er flere inden for de sidste par år blevet ødelagt ved stormfald, der har bevirket at rodkagerne har revet huller i gravene. Her er bestemt en opgave for amtet/staten at området bliver bevaret så ubeskadiget som mulig.

Kaj Møller

KILDER:

Skovens fortid i fremtiden
hovedopgave af Agnete Thomsen 1988
Hertugdømmet Slesvig
J. P. Trap, Gad 1864
Driftsplaner for Gråsten distrikt 1926-1956
udarbejdet af skovreguleringen
Bov Sogn
udgivet af Historisk Samfund for Bov Sogn 1969. Beskrivelser fra Fredningsmyndighederne 1957
Fhv. skovrider P. Morville, Gråsten Distrikt
Fhv. skovfoged V. Birk Rasmussen, Kelstrup Skovpart
Skovfoged Carsten Vejby Nielsen, Kelstrup Skovpart
Haderslev Museum
Se iøvrigt de følgende sider.

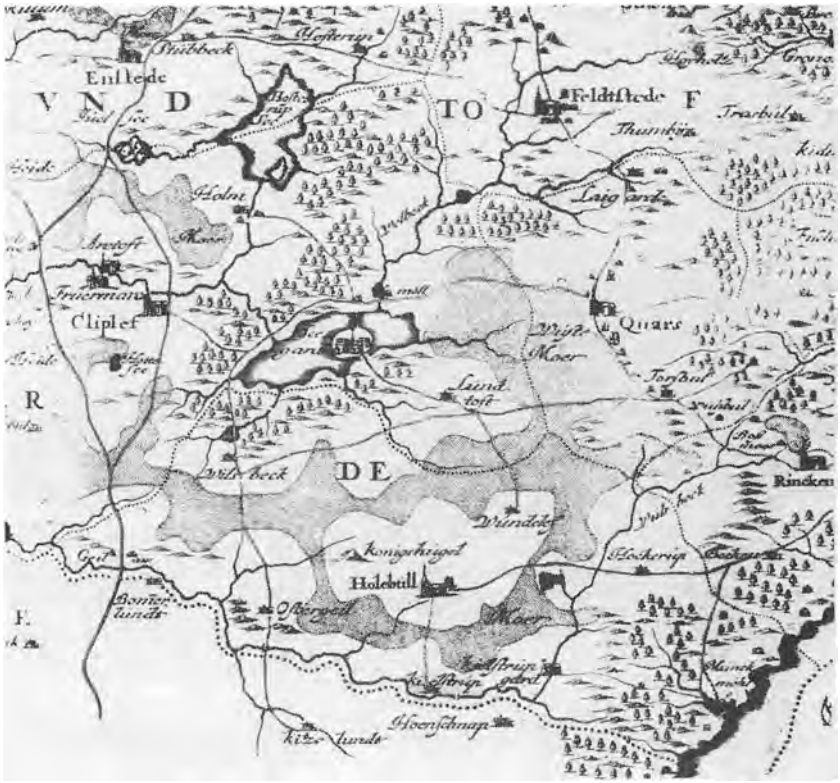

På Johs. Mejers kort fra 1648 ses Kelstrup (Kielstrup) som landsby. Det var af husene herfra - 4 gårde ialt - at ladegården blev oprettet.

Lidt længere østpå ses betegnelsen Kielstrupgård. Det er lidt usikkert hvor denne har ligget, men sandsynligvis der hvor Kelstrupskov by nu ligger. På kortet er denne aftegnet som en kongelig gård.

Syd for Kelstrup by ses et vadested over Geilå, der må have været bl.a. Hønsnapbøndernes overgang til Holbøl og den nærliggende kirke. Den senere Bov-Sønderborg landevej går fra Holbøl over Hokkerup videre mod øst. Vejen Aabenraa-Flensborg faldt det sidste stykke sammen med Hærvejen.

Fra 1778 til 1812 blev hertugdømmet Slesvig opmålt af Videnskabernes Selskab, og kortene blev derpå udgivet som kobberstukne plader i målestok 1:120.000.

Kielstrup ses her som en større gård med vejforbindelse til Holeböl og Holdbi Kro. Sidstnævnte vej er ikke med på Mejers kort, ligesom kroen heller ikke ses ved vadestedet på Mejers kort. Derimod ses på ovenstående kort ingen vejforbindelse mellem Hønsnap og Holbøl. Af skove ses endnu - ligesom hos Mejer - kun Hønsnapskovene.

Lidt øst for den gamle Aabenraa-Flensborgvej ses den nye "Chaussé", der sidst i 1700-tallet blev bygget mellem kystbyerne i forbindelse med en vejreform. Vejen falder nogenlunde sammen med den gamle A10 hovedvej.

Vedrørende Holdbi Kro, så er det her tale om den gamle kro der lå ved vadestedet over Gejlå. Denne er forlængst nedrevet og den nuværende kro blev bygget ved den nye Chaussé - nu hovedvej A10.

Den gamle kro kaldtes tidligere *Bondesbro Kro* og blev opført i 1711, da Kresten Thielsen fik overdraget et stykke land med tilladelse til at oprette en kro af grev Ahlefeldt på Søgård. Det gamle vadested her blev naturfredet i 1926.
(Ifølge J. P. Trap: "Hertugdømmet Slesvig" blev chausseen Flensborg - Aabenraa, anlagt i årene 1846-1847).

Afd. 313,
sten mrk. N. 1. 4309-50

Afd. 336,
sten mrk. 2. 4309-51

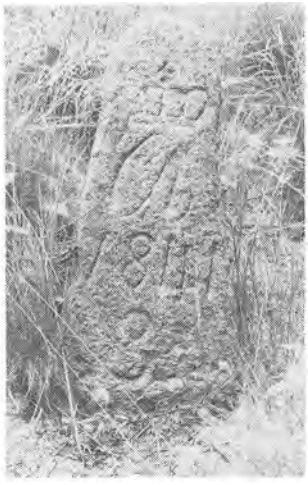

Afd. 339,
sten mrk. 3. 4909-52

Gamle skelsten fra Kelstrup Plantage. Se deres placering på kortet side 56.

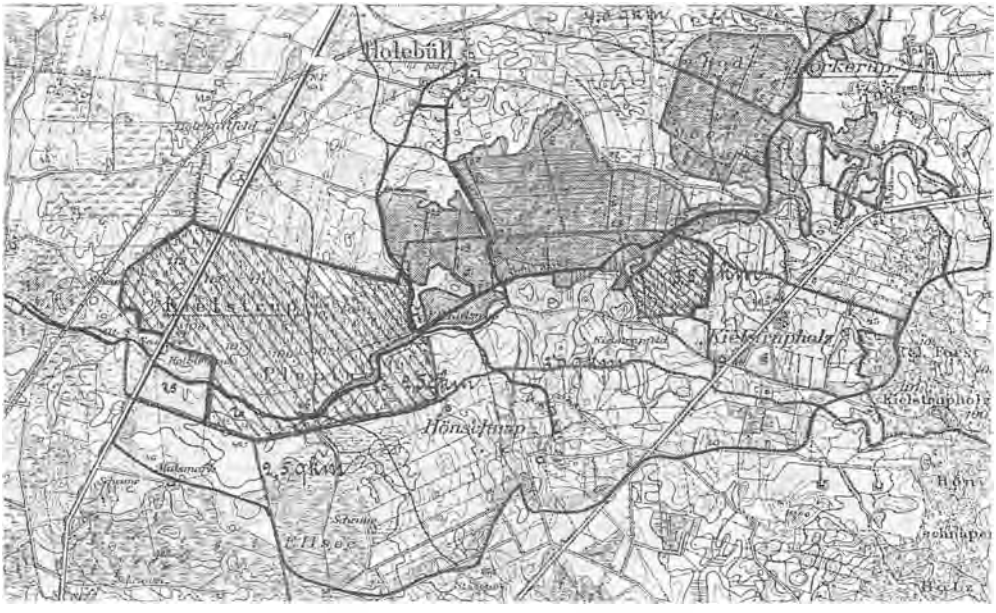

Det skraverede område: Kelstrup Plantage anno 1879

Den gamle Lygtekro

Langs den gamle Hærvej har der i tidens løb eksisteret mange kroer. Hærvejen eller Oksevejen, som den også kaldes, er en af Danmarks ældste hovedfærdselsårer. Det var nødvendigt at have mange kroer, for med tidligere tiders trafikmidler nåede man ikke langt på en dag. Langt de fleste af disse kroer er revet ned i dag, men mindet om nogle af dem eksisterer stadig, således Bommerlund Kro, der har lagt navn til den berømte snaps. Hvor mange husker mon i dag Lygtekroen eller "Æ Løjdekro", som den blev kaldt. Den lå også ved Hærvejen, kun nogle få kilometer syd for Bommerlund Kro. Vi ved uhyre lidt om den. Men først lidt andet om Hærvejen:

Efter det store stormfald i 1967 skulle der ryddes op i Bommerlund Plantage. Da de store stammer blev slæbt sammen, pløjede

Bommerlund gamle Skole - Huset var skole indtil 1911

En syg fransk officer plejet her betaler med opskriften til "Bommerlunderen". (23. 6. 1960)

pløjede de dybe furer i jordlaget, og afslørede gemte og glemte sten, der engang havde markeret hærvejens løb over heden. Da man plantede skoven, var der jo ingen grund til at erindre sig stenene.

Men nu er de, ved tilfældets luner fremdragne igen. Kyndige folk gravede stenene fri og rejste dem atter.

Stenen her viser vej mod Løgumkloster. Hvorfor mon der er boret hul i stenen? Måske for at give plads til et ophæng for en lygte? En forordning fra 1799 bestemmer, at der skal tændes tre fyr mellem Oksekær og Bov, så folk, der færdes ved nattetide, kan finde vej gennem ødet.

På vort lokale museum vil man se en ubetydelig rest af det, der engang var en over 3 meter høj egepæl. Den eneste bevarede pæl af sin art i Danmark. Den bærer navnetrækket C7 og er rejst i 1783 som markering af et kongeligt jagtområde.

Pælen på billedet er en kopi, genskabt af folk med sans for detaljen i vor hjemstavns historie.

Den er rejst på stedet, hvor den gamle pæl engang stod, umiddelbart syd for Bommerlund Plantage.

På dette sted er vi i nærheden af, hvor den gamle Lygtekro lå. Gamle folk fortæller, at det ikke var godt at passere det sted om natten. Der spøgte det.

Vejvisersten mod Løgumkloster

Men mon det overhovedet var rart at færdes ad de gamle veje ved nattetide?

Det har sandsynligvis være Lygtekroens opgave at være et af de tre lygtesteder, der skulle findes mellem Oksekær og Bov. Den lå ud for Hærvejen nr. 62. I 1850 blev den som så mange af de andre gamle kroer nedbrudt. Det nye trafikmiddel, jernbanen, havde overtaget transporten af både kvæg og mennesker. Det eneste, der i dag findes på den gamle kros plads, er en vild rose, der hvert år blomstrer til Skt. Hans.

Nis P. Johnsen

Kopien af den gamle egepæl

På stedet endnu en vild rose, der blomstrer Skt. Hans.

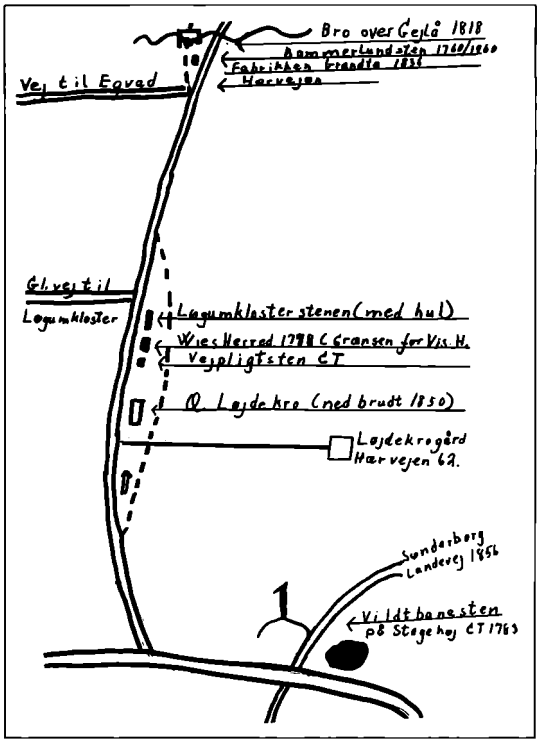

N. P. Johnsen ved en gammel vejviser ved Hærvejen. Den blev sat i 1905 og fjernet i 1985

EFTERSKRIFT

Nis. P. Johnsen har gennem årene været en flittig leverandør til årsskriftet. Den 6. november blev lærer Johnsen 90 år, og vi vil gerne her fra redaktionen sige dig til lykke med fødselsdagen, samt takke dig for dine bidrag til årbogen.

På redaktionens vegne

Inger Jørgensen

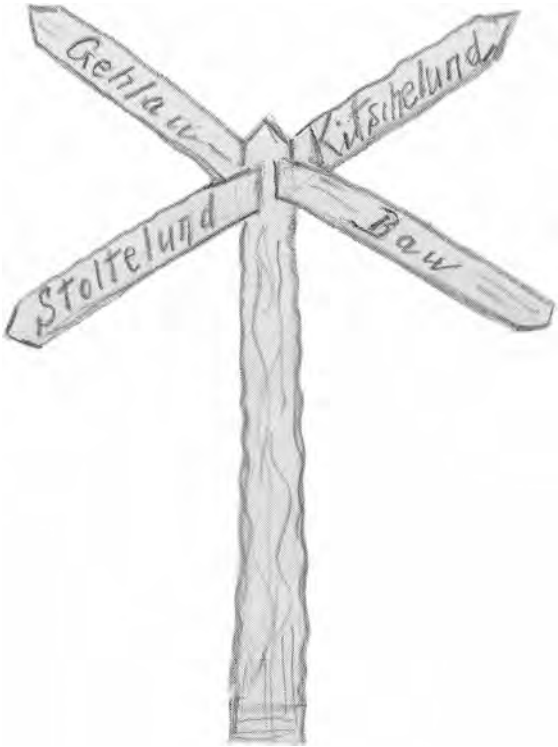

To hedebønder

Der findes to hedebondeægtepar, som Bov sogn kan være stolt af. Det er: Hans og Karoline Paulsen, Skyttehus, Kragelund, Jakob og Ingeborg Jørgensen, Pluskær, Frøslev.

Hans og Karoline Paulsen ejede gården Skyttehus, som blev udstykket fra Kragelundgård ca. 1800. Derfor først nogle data om Kragelundgård:

Herregård fra 1499 (Kracklundhof).
Forpagtergård (Meierhof) fra 1767.
Udstykket omkring 1800 og delt i 2 i 1921.
Våbenskjoldet findes på Bov Museum.
Navn efter:
a) Krackwolt? (Wald = skov) eller
b) Efter herremanden Peter Krag, der boede på Eflingbjerg (Ryttergab).
c) Ryttergab (Rytter, der omkom i flyvesand).
d) Nuværende ejer er Peter Christiansen.

Nogle data om Skyttehus - Skyttegård: Her boede herregårdsskytten. Gården blev nyopført i 1939, og den nuværende ejer er Hans Paulsen. Den gamle Skyttegård opførte "Æ lill" Skyttegård vest for Skyttegård. Har det været et mælkerøgterhus?

Caroline Christine og Hans Lorens Paulsen, Skyttehus

Hans Lorens Paulsen, Skyttehus, 1858-1934. Hustru: Caroline Christine, 1861-1931. Hans Lorens Paulsen, Skyttehus, Bov sogn, Lundtofte - Visherred, født 1858, død 1934, og hustru, Caroline Christine, modtog 1882 gaarden "Skyttehus", hvis areal var omkring 300 tdr. land, dels hede, dels sur kærjord, fladt og vandfyldt, undergrunden al. Ved overtagelsen havde ejendommen to heste og otte køer, "alle meget magre".

I tidsrummet fra 1882 til 1914 blev alen brudt, jorden drænet og merglet. Mergelen hentedes fra Frøstrup og Ladelund, ca. 9 km. vej var der at køre med mergelvogn. Uheldigvis paaførte man trods den temmelig besværlige transport rigeligt kalkstof, saa jorden blev noget løs og umedgørlig; dog lykkedes det ved ihærdigt slid at overvinde vanskelighederne, og i 1907 kunne de bygge en stald til 55 kreaturer, 7 heste og 5 svin.

Syv aar senere, 1914, blev gaarden delt i to ejendomme, hver paa ca. 150 tdr. land, og en ny gaard med plads til 55 kreaturer byggedes. Den fik navnet "Grønvang" og afhændedes til en søn og svigerdatter. En anden søn, som havde faaet gaard i nærheden, tildeltes ca. 16 tdr. land fra "Skyttehus". Den tredie søn blev paa fødegaarden, "Skyttehus".

I stedet for sur og ufrugtbar jord laa nu to store mønstergaarde, som prægede omegnen paa bedste maade - en anerkendelsesværdig indsats var fuldført.
Fra bogen: "Hedens opdyrkning i Danmark".

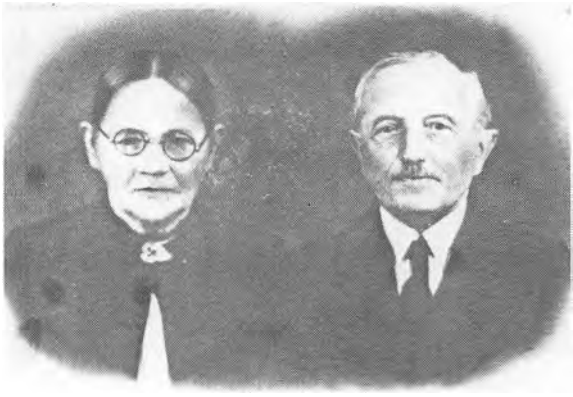

Catrine og Jacob Christian Jørgensen, Pluskærgaard

Bov: Jacob Christian Jørgensen, Pluskærgaard, 1866-1941. Hustru: Catrine 1869-1948.

Om det andet ægtepar kan vi ikke fortælle så meget, kun at det er et barnebarn af dem, der i dag ejer Frøslev Kro.

Fra begge gårde blev der udført et stykke pionerarbejde inden for hedeopdyrkning i Bov sogn omkring århundredeskiftet. De er begge i dag mindet på en sten i Kongenshus Mindepark.

Nis P. Johnsen

Skyttehusgård, Kragelund

Sundhed og sygdom i gamle dage

Når man i dag mener at fejle noget, tager man telefonen og ringer til lægehuset, får en tid eller snakker med lægen om symptonerne, og så kan det hele mange gange ordnes uden konsultation. Lægen sender en recept ned på apoteket, hvis det er nødvendigt, og så henter man selv sin medicin. Er der fare på færde, akutte situationer og alvorligere ting, så ringer man 3 gange nul, og der kommer en ambulance, som kan køre en på sygehus eller til skadestuen.

Sådan har det imidlertid ikke altid været. Her i sognet kom vores første læge i 1920. Det var dr. med. Hans Lorenzen fra Ballum, som havde sin praksis i den gamle amtsforvalterbolig i Bov. Men derom senere.

Inden tid måtte folk klare sig med forhåndenværende midler. I værste fald blev hesten spændt for, og man kørte til den nærmeste læge, som for de flestes vedkommende var dr. Rodewald i Angelburgerstrasse i Flensborg. Han var hovedsagelig homøopat, men ellers en meget dygtig læge. Til daglig hjalp man sig med gamle husråd, som mange gange var overleveret fra slægt til slægt. De fleste af disse husråd var hovedsagelig urteafkog eller varme og kolde omslag.

Træsnit af bulmeurten (hyoscyamus niger), hvis blade gennem mere end 6.000 år er blevet brugt som et effektivt middel mod mavepine. Simon Paulli: Flora Danica 1648.

Sigøjnerne, der tidligere foretog mange og lange vandringer, kendte en masse mere eller mindre gode råd. Til de fleste af disse råd skulle der afkog af alle slags urter. En af disse urter kaldes sigøjnernes fodspor. Det er bulmeurten, som samtidig er en gammel klosterplante. Vi må tænke os, at munkene hvert forår såede bulmeurtefrø, for så i sommerens løb at fremelske store og kraftige planter. Hele planten kunne bruges, både rod, blade, stængel og frø. En del af frøene blev gemt, så de kunne bruges, når der var brug for at så nye planter. Tandpine kunne f.eks. kureres ved at man lagde et stykke rod på den syge tand. Man kunne også riste nogle frø på en pande og så lade den syge indånde den fremkomne røg gennem munden. Der var bedøvende stoffer i planten, og det vidste sigøjnerne. De havde altid lidt frø på sig, og om natten sneg de sig ind i bondens hønsehus med sådan en rygende pande. Hønsene faldt bedøvede om, og resten kan man tænke sig til.

Men ellers er det vel fra klosterhaverne, mange har fået urter og råd, hvis ikke måtte man ty til det, man havde. Jeg kan da huske fra min barndom, at når man havde en tandbyld, så blev der kogt vandgrød, helst tarregrød (boghvede), som blev lagt i et stykke klæde, og så, så varmt som muligt, anbragt på den ømme kind. Det var såmænd ikke så meget det med tarregrøden, nej, det var den fugtige varme, som hjalp. Ved tandpine stak man en skrå ned i den hule tand. Var det øret, der fejlede noget, brugte man et stykke løg. Ved frost i tæerne, som var meget almindeligt for bare 50 år siden, stak man, hvis man var modig nok, tæerne ned i den varme morgenurin. Man kunne også lægge en skive røget flæsk på og så binde en "polt" om. Jeg skal love for, at det trak, for jeg har selv prøvet det. Ved halsbetændelse fik man en våd klud, pakket ind i pergament, lagt på halsen og derefter en "venstre" ulden sok uden om igen. Man skulle drikke varm hyldebærsaft, og når der skulle gurgles, blev en skefuld brintoverilte hældt i et glas varmt vand.

Det mest almindelige råd var kamillete. Man samlede kamilleblomster om sommeren. De blev tørret og gemt i lærredsposer, så man havde et forråd liggende. Kamillete kunne bruges til næsten alt, og det kunne tåles af alle, fra oldinge til spædbørn. Det virker

både beroligende og krampeløsende. Pebermynte var godt mod mave- og tarmonder.

Min mands farmor var klog kone, og hun blev søgt af folk fra nær og fjern. Hun blødgjorde gammelt muggent brød og lagde det på et betændt sår. Hun har på sin vis været ca. 100 år foran sin tid, for det har jo været en slags pencillin. Jeg har også ladet mig fortælle, at karle, der i gamle dage ofte boede i fugtige karlekamre, hvor der kunne være mug på væggene, strøg en håndfuld mug af, når de havde et betændelsessår, og lagde muggen på såret. Lindeblomstte, engelsk lakrids og fennikelte blev brugt mod forkølelsessygdomme.

Fingerbøl (digitalis purpurea), der som den første lægeplante af englænderen Withering blev gennemprøvet på mennesker. Fra 1785 en anerkendt hjertemedicin. Tidligere brugtes den som sårmiddel, og som sådan anbefales den hos Simon Paulli, Flora Danica 1648.

Man havde en udmærket kur, som jeg ud fra personlig erfaring vil kalde en hestekur: Patienten blev klædt helt af, pakket ind i et lagen, som var vredet op i iskoldt vand. Så kom man i seng og blev derefter svøbt ind i mange uldtæpper. En god dyne blev lagt ovenover. Patienten skulle så drikke en kop dampende lindeblomstte og spise 6 aspiriner. I de næste to timer skulle man svede.

Alt foregik under nøje kontrol, for hjertet gik som en damptromle, men ondskaben kom ud. Efter denne omgang skulle man op og frotteres godt, og så blev man lagt i en tør, varm seng. Kuren hjalp hver gang.

Havde man diarre, fik man revne rå æbler, mens æblemos blev anset for godt mod hård mave. I det hele taget var haven det bedste apotek. Det kunne man se af den kostplan, som var almindelig

dengang. Der blev spist meget grød af alle slags, og om vinteren stod middagen ofte på en sammenkogt ret. Om sommeren brugte man selvfølgelig friske grøntsager og friske frugter. Det eneste, man faktisk savnede, var fisk. På grund af forkert ernæring, var der imidlertid mange børn, der fik engelsk syge. Tuberkulose var meget almindelig, nærmest en folkesygdom. Også kræften kendte man, men under navnet udtæring. Mod denne sygdom var der intet, der hjalp. Tuberkulose blev kaldt svindsot eller galopperende svindsot. Børnedødeligheden var stor, men det ligger vel ved hele den måde, man levede på. Mange var stuvet sammen i små rum, hvor der næsten aldrig blev luftet ud, og hvor rengøringen ofte var middelmådig.

Tunge gardiner for vinduerne, alt det tunge hjemmelavede sengetøj, halm i sengebunden, bræddegulve, i værste fald stampede lergulve og klinede lervægge var alt sammen ting, der gav god grobund for bakterier. På gulve blev der fejet med hjemmelavede koste, hvorefter man strøede fint sand på.

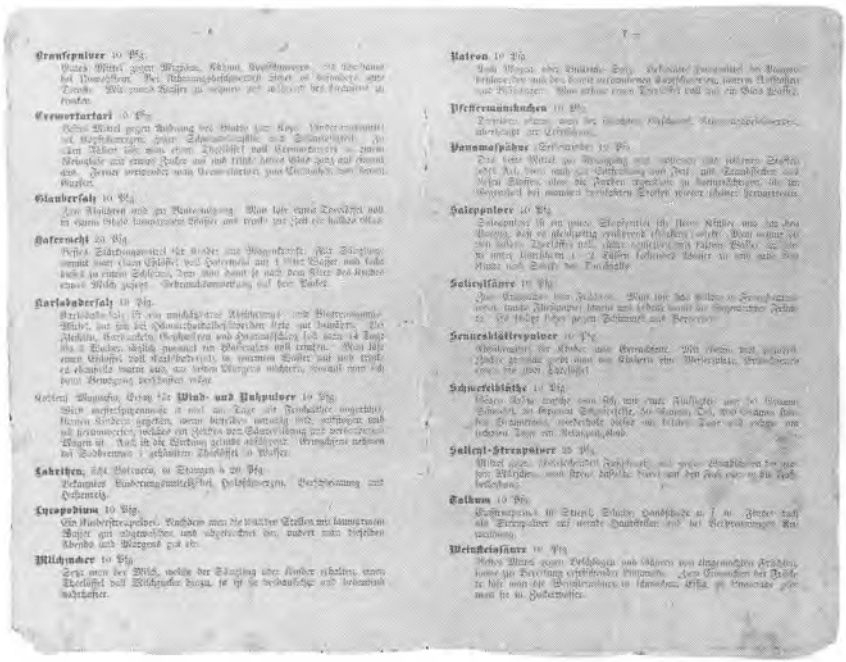

Igler, som stadigvæk ses anvendt af nogle få, blev brugt mod forhøjet blodtryk. En blanding af fårefedt, bivoks og oksetælle blev smeltet af og anvendt mod skinnebenssår. Som forbindingsstof brugte man gamle linnedklude, som man rev af i ca. 5 cm. brede strimler. Man lavede også "Charpi", som er trevlet blødt forbindingsstof (i reglen optrevlet linned). Det spillede tidligere en stor rolle i kirurgien som en slags vat. Det skulle have navn efter en østrigsk baronesse ved navn Charpi, som siges at have opfundet det.

Sidst i 1800-tallet var der så nogle smarte tyskere, som startede fabrikker med alskens kram, miksturer og smørelser. Man fik et katalog tilsendt, og så kunne man afgive sin bestilling. Det var især Wilhelm Schwabe i Leipzig, som havde specialiseret sig i homøopatisk medicin, hvoraf man så skulle tage sig nogle dråber, der blev fortyndet i forholdet 1-100 eller endnu mere. Og jeg vil da nok sige, at en vis portion sandhed har der været i den stærke fortynding, for hvis man ikke rettede sig efter anvisningen, kunne medicinen virke modsat og i værste fald medføre døden. Som børn blev vi hjemme ved enhver lejlighed, for være sig hoved-, tand- eller mavepine, fyldt med aconit: 1 dråbe for hvert fyldte år i en skefuld vand. Planten, hvoraf man fremstiller denne medicin, er vel nok en af de giftigste stauder, vi har i vore haver. Et lille blad, der falder ned i salatskålen, er nok til at rydde en hel familie af vejen. Det er den plante, vi kalder Stormhat, Venusvogn eller den Blå vogn.

En mand ved navn Joh. Gottl. Hauswaldt, Magdeburg, sendte en lille lægebog i handelen med gode råd om, hvordan man selv kunne klare sig i enhver situation.

Der kleine Hausarzt.

Lidt af sortimentet fra den danske brochure udsendt af Dr. Wilmar Schwabe i Leipzig omkring århundredskiftet.

Theodor Fischer, som havde en kemisk-farmaceutisk fabrik, sendte et katalog ud, hvor man kunne se, hvad man havde brug for, og hvad det kostede. Derefter kunne man gøre sin bestilling og få varerne tilsendt.

Mange af de gamle råd er ved at få en renæssance. I dag kan man næsten ikke købe et ugeblad, uden at der er en helseside. Her kan man læse, at en hel del af det ukrudt, som man til daglig kæmper en hård kamp med i sin have, kan omdannes til de mest vidunderlige medikamenter uden bivirkninger. Lægen er lige ved at blive overflødig.

Der var en overgang en masse charlatanер, som tjente fedt på folks godtroenhed. De brugte strygninger og mærkelige medicin-er. Men det kræver for megen plads at komme ind på det her.

Man måtte i det daglige hjælpe sig, så godt man kunne, og i 1920 kom så dr. Lorenzen her til sognet. Han blev en elsket læge af den gamle slags. Skæbnen ville, at jeg selv kom i huset hos en læge, da jeg var 14 år. Normalt skulle kokkepigen hjælpe til i konsultationen, men da hun ikke kunne tåle at se blod, måtte lille jeg træde til.

Det var lige meget, om det var midt i madlavningen, eller om stuen var fyldt med gæster. Hvis der kom patienter, måtte jeg ind og hjælpe. Det var for det meste tandudtrækninger, fjernelse af mandler eller polypper, eller bylder, der skulle skæres hul på, det drejede sig om. En aften henad midnat måtte jeg pakke tasken

med det, vi skulle bruge, og så gik det af sted på sygebesøg, for en dame havde gabt kæben af led. Også det klarede vi. Doktoren forklarede mig omhyggeligt alt, hvad der skete, og hvad der skulle ske, og jeg var meget interesseret. Til afsked fik jeg en flot sølvkæde med en stor aquamarin, og den er jeg meget stolt af. Lægen var både skolekammerat og studenterkammerat til dr. Lorenzen, så der fløj mange hilsener frem og tilbage.

Men tilbage til medicinen. Hjemme i købmandsgården, som jeg har omtalt i en tidligere artikel, havde vi et skab med mange små rum og skuffer. Det var en slags filial af Tinglev Apotek. Det var ikke det, man ikke kunne købe: Hovedpinepulvere og -piller, eddikesur lerjord til omslag ved kvæstelser og forstuvninger, baldriansdråber som man kom på et stykke sukker, virkede beroligende og krampeløsende. Samtidig var det et godt sovemiddel. Kamferdråber brugtes til at gnide ømme rygge og stive muskler med.

Allcocks plaster mod hekseskud var tidligere meget brugt. Kjøngs plaster, der var en brun substabs i en lille oval spånæske, kunne bruges mod frost i tæer eller fingre. En varm kniv blev stukket ned i plastret for at blødgøre det. Derpå blev den blødgjorte masse lagt på en linnedklud, som man så lagde på det syge sted. Det hjalp. Af andre meget brugte ting kan nævnes leukoplastre, borvaselin og den gode gamle zinksalve. Med disse midler ordnede man smårifter og småskrammer.

Når man så var så uheldig at få en arm eller et ben af led eller endnu værre at brække dem, så rejste man til benbrudslægen i Tønder, dr. Poulsen. En nevø af ham havde en ejendom i Kragelund, og han havde de samme evner. Fra han var 4 år gammel havde han været med til at hjælpe sin mor med at sætte brækkede ben eller arme sammen.

På Fårhus Station havde vi et venteværelse med et bord og nogle bænke. På bordet stod der en karaffel med vand og et glas til fri afbenyttelse. Der havde dr. Lorenzen konsultation hver torsdag eftermiddag. Hvis man så havde fået en tand trukket ud, gav han en det samme glas og sagde: "Du kan godt gå over til pumpen og skylle". Den stod på den anden side af vejen. Han havde en lignende konsultation i en barak i Nørregade i Padborg.

Dr. Lorenzen var en meget dygtig fødselslæge. Hvis fødslen var vanskelig, blev barselskvinden lagt op på et køkkenbord. Alting foregik hjemme dengang under deltagelse af hele familien og nabolaget. Når det hele var overstået, kom kvinderne så med barselspotter, hvori der var styrkende suppe eller kogt øl, rørt op med sukker og æg. Så skød mælken bedre til. På 3. dagen kom de så med alle slags torter, og det var bestemt ikke efter Hans Dowters hoved.

Men jeg var dog blevet så interesseret i det hele, at jeg meldte mig til Røde Kors under 2. verdenskrig, hvor jeg fik patienter fra hele verden. Hver gang jeg kom hjem fra orlov, kom Hans Dogter, som vi så kærligt kaldte ham, og spurgte om nyt derude fra. Han var i modstandsbevægelsen, men vi arbejdede jo begge for det samme, nemlig at hjælpe andre, der var i nød.

Senere har vi så fået det store moderne lægehus med mange læger og masser af moderne udstyr, og kan de ikke hjælpe, sender de en på sygehuset. Hvor man tidligere måtte hjælpe sig selv eller tilkalde den gamle landsbylæge, der som betaling tit fik en død høne eller fisk, hvis det var en fisker, der havde været hans patient, eller måske slet ingenting, for penge var det småt med dengang, der træder det moderne sundhedssystem i kraft. I dag går det hele over det sociale sundhedsnet, som er spændt ud under os alle, og som vel nok er et af de bedste i verden. Og hvilken udvikling er der ikke sket fra "Sigøjnernes Fodspor" til vore dages moderne lægehuse og kæmpesygehuse, hvor man, hvis det går helt galt, kan få reservedele til alting.

Hvor man før resignerede og opgav, fordi man vidste, at der ikke var noget at gøre, der får man i dag livet forlænget med et drop eller en transfusion eller andre mærkelige ting. Man klynger sig til den sidste livstråd så længe som muligt i intensivafdelingen og siger: "Hvorfor netop mig?"

Det er ikke som hos dyr og naturfolk, hvor man kun tænker på artens bestående, og hvor man går afsides, når man mærker døden nærme sig. Det er kun den stærkeste, der overlever.

Ja, det var lidt om sygdom og sundhed, sådan som jeg til dels selv har oplevet det, men det er unægtelig et spændende kapitel. Er der andre, der kender til gamle husråd, så kom frem af busken.

Carla Kristensen, Fårhus

Et himmelbrev

Det følgende er en oversættelse fra tysk af et såkaldt himmelbrev:

En greve havde en tjener. Ham ville han for B. G. H. faders skyld halshugge. Da dette skete, så havde grevens skarpretter aldrig set noget lignende, og så spurgte greven, hvorledes det kunne ske, at sværdet ikke skadede ham, og så viste tjeneren ham dette brev, som var mærket med følgende bogstaver: S, I, S, K, H, L, K, N, K.

Da greven nu havde set dette, befalede han, at alle skulle bære dette brev på sig. Når en enke havde næseblod eller et andet blødende sår eller skade og ikke kunne standse blødningen, så skulle hun lægge dette brev på, og straks standser blødningen.

Og vil man ikke tro det, ridser man disse bogstaver på sin kårde eller på geværet. Den, som bærer dette brev, kan ikke såres eller rammes dødeligt af fjendens kugler, thi det er de herlige 8 ord af Jesus Kristus K, H, S, E. Så er du sikker på ikke at blive dømt falsk. H, H, S, S.

Den, der ellers bærer dette brev på sig, han hverken rammes af lyn eller torden. Ild eller vand kan ikke skade ham, og når kvinder føder, og barnet ikke vil komme, giver man hende dette brev i hånden, og hun vil snart føde, og barnet vil blive meget lykkeligt. Hvem som bærer dette brev, er bedre hjulpen end med gods og guld. Brevet i Gud Faders, Sønnens og Helligåndens navn, sådan som Christus dvælede i Gethsemane Have, så skal alt skyts tie. Hvem som bærer dette brev på sig, vil ikke blive såret af skyts eller våben. Det samme bekræfter, at tyve og mordere ikke vil skade ham. Alle geværer, sabler, kårder og pistoler, må tie efter befalingen, at alt synligt eller usynligt adlyder. Gud Fader, Søn og Helligåndens navn være med mig. Den, som har denne velsignelse på sig, er beskyttet mod alle våben, og den som ikke tror på det, han skriver det af og hænger det om halsen på en hund og

Himmels Brief

Ein Graf hatte einen Diener den wollte er für B. H. H. Vaters daß Haupt abschlagen lassen. Wo dieses geschehen so hatte der Scharfrichter der Graf solches sahen fragte er den Diener wie solches zuging, daß ihn daß Schwert keinen Schaden zufügen konnten, so hatte ihn der Diener diesen Brief gezeiget und mit den folgenden Buchstaben J. J. K. H. L. H. N. H. Als nun der Graf diesen gesehen hatte, befahl er daß ein jeder diesen Brief bei sich trägt. Wenn eine Wer Nasen [illegible] oder sonst einen blutigen Schaden hat und daß Blut nicht stillen [illegible], der nehme diesen Brief lege ihn darauf, so ist sogleich daß Blut stille, und will er daß nicht glauben, der schreibe diese 5 Buchstaben auf einen Degen oder auf die Seiten seines Gewehres. Wer diesen Brief bei sich trägt der kann nicht verletzt werden von seinem Feind, die Kugeln können ihm keinen Schaden zu fügen, daß sind die Herrlichen 8 Worte Christian H. S. E. So bist du sicher daß kein falsch Urteil geschieht. H. H. S. S. Nicht wer diesen Brief bei sich trägt, den kann keinen Donner der Blitz, Feuer oder Wasser Schaden tuhn, und wenn Frauen erfährt, und der Geburt nicht von ihr will so gebe man ihr diesen Brief in der Hand, so wird sie leicht gebähren, und daß Kind wird glücklich werden. Wer diesen Brief bei sich trägt ist viel besser als Geld, Haus und Schatz. Brief im Namen Gottes des Vaters des Sohnes und des Heiligen Geistes, so wie Christus im Ölgarten stille stand, so soll geschütz stille stehen. Wer diesen geschriebenen Brief bei sich trägt den wird nichts schaden daß daß leiden Geschütz Waffen die selbigen werden Gott bekräftigen für Diebe und Mörder werdet ihn nicht schaden. Alle Gewehre Degen und Pistolen müssen stille stehen, durch den Befehl muß alles Sichtbare Unsichtbare gehorchen im Namen Gottes des Vaters des Sohnes und des heiligen Geistes Gott sei mit mir. Wer diesen Segen bei sich hat, der wird vor allen Gewehren beschützt sein, wer dieses nicht glaubt, der schreibe ab und hänge ihn einen Hund um den Halz und schieße auf ihn so wird er sehen daß es war sei: Amen.

So wohl Jesus Auferstanden und gen Himmel gefahren ist und kann nicht gestochen noch verletzt werden, Fleisch und Bein alles muß unverletzt werden. Ich schwöre Gewehr und Waffen auf dieser Welt bei den lebendigen Gott des

skyder på den, og se, den vil ikke tage skade deraf, og se, det er sandt.

AMEN

Så sandt som Jesus er opstanden og opfaren til Himlen og kan hverken stikkes eller såres. Kød og ben skal blive uskadte.

Jeg sværger gevær og våben på denne jord ved den levende Gud Fader, Søn og Helligånd. Dette brev er sendt fra Himlen 1724, men dog ikke skrevet med gyldne bogstaver. Det svævede over en døbefont i Holsten. Da man ville gribe det i 1731, veg det tilbage, indtil en fik en idé at skrive det af, så verden kunne drage nytte deraf og meddele det videre.

Endvidere stod: Hvem som arbejder om søndagen, skal være forbandet. I skal ikke arbejde, men gå i kirke og takke med andagt. Af jeres rigdom skal I give til de fattige. I skal ikke være som de misundelige mennesker. Jeg byder jer at arbejde de 6 dage og på den syvende dag høre Guds ord. Gør I ikke det, straffer jeg jer med pestilens og krig.

Jeg byder jer, ikke at arbejde for længe om lørdagen, det være sig ung eller gammel. De skal alle bede for deres synder, at de skal blive dem tilgivet. Sværg ikke ved hans navn, begær ikke guld eller sølv, sky menneskers blod. Ligeså hurtigt, jeg har skabt jeg, kan jeg udslette jer. Tal ikke med falske tunger. Ær din fader og moder. Tal ikke falsk vidnesbyrd mod din næste, og jeg vil give dig sundhed og desuden, den som ikke tror på mig eller retter sig derefter, han være forbandet og hverken få lykke eller velsignelse.

Jeg siger eder, Jesus Kristus har skrevet dette brev, og den som bestrider dette, vil blive glemt og ingen hjælp få. Den som har dette brev og ikke åbenbarer det, skal være forbandet af den hellige kirke. Du skal lade den anden afskrive det, og når I har begået så mange synder, som der er sand i havet og løv på træerne, da skal de blive jer tilgivet. Sandelig siger jeg: Jeg er sandheden og æren, og den som ikke tror på mig, skal dø. Omvend jer. Jeg vil straffe jer på den yderste dag, enhver efter sine synder, hvis I ikke giver svar.

Hvem som har dette brev i sit hus, skal ikke rammes af vand eller torden. Enhver kvinde, som bærer dette brev og vidner

Biblens ord, bringer let et barn til verden. Hold mine bud, som jeg har givet jeg gennem englen Gabriel. I Jesu navn.

AMEN

Dette himmelbrev er venligst givet mig til afskrift af fru Eline Kammeyer, f. Diedrichsen, i Østerbæk den 5. april 1919.

Hun har fået det af sin mor Catharina Diedrichsen f. Iversen, født i Padborg den 7. marts 1892. Hun har igen fået det af sin mor Marie Iversen, som havde 2 sønner og 3 svigersønner med i 1. verdenskrig. De bar alle dette brev på sig og kom alle hjem, den ene såret i den ene arm. Da fru Diedrichsen lå døende, havde hun dette brev under sit hoved, og hun fik ikke fred, før svigerdatteren fjernede det. Først da kunne hun udånde.

Er der mon nogen af bogens læsere, som kender til sådanne himmelbreve, hører vi gerne derom.

Carla Christensen

Fra redaktionen

Historisk Forening for Visherred udsender for 14. gang sin årbog. Det er nu vel godt et år siden, at vi kunne indvi vore nye museumsbygninger. Som motiv på forsiden har vi valgt en tegning af Hokkerup gamle mejeri, der indtil indvielsen rummede Drewsens landbrugssamling. Tegningen, samt de andre tegninger i bogen er tegnet af læge Jens Møldrup.

Der er i år mange forskellige artikler af vidt forskelligt indhold. Jeg vil give det råd, som jeg har givet før: Se på indholdsfortegnelsen og læs beretningerne i den rækkefølge, som lysten byder. Kun to ting skal særligt fremhæves. For det første lærer Nis P. Johnsens bidrag. Johnsen blev den 6. november i år 90 år. Gennem årene har vi modtaget mange ting fra ham, og det har glædet os, at vi også i år har kunnet bruge noget. Den anden ting, jeg vil fremhæve, er Carla Christensens levende beretning om sundhed og sygdom i gamle dage. Dengang måtte de fleste mennesker klare sig, som de bedste kunne, når de blev syge.

Vi siger tak for det, vi har modtaget, og vi modtager som sædvanlig gerne bidrag til årbogen eller ideer til artikler.

Når vi om et års tid forhåbentlig kan udsende årgang nr. 15, håber vi, at vi også kan udsende et register til samtlige årgange. Overbibliotekar Kirsten Sparvath, som siden sidste generalforsamling har været medlem af bestyrelsen, har lovet at lave det.

På redaktionens vegne

Inger Jørgensen

Bestyrelsen for Historisk Forening for Visherred
Overlærer H. H. Bang, telefon 74 67 16 18 (formand).
Vicetoldinspektør Th. Larsen, Bov (næstformand).
Bankprokurist Ib Krogh Nielsen, Sønderhav (kasserer).
Toldinspektør N. P. Lund-Jensen, Bov (sekretær).
Lærer Inger Jørgensen, Hokkerup (redaktør).
Prokurist Egon Jeppesen, Padborg.
Overbibliotekar Kirsten Sparvath, Bov Bibliotek.

Bestyrelsen for den selvejende institution Bov Museum
Overlærer Hans Henrik Bang, Bov, telefon 74 67 16 18 (formand).
Gårdejer Svend Nissen, Øster Gejl (næstformand)
Bankprokurist Ib Krogh Nielsen, Sønderhav (kasserer).
Toldinspektør N. P. Lund-Jensen, Bov (sekretær).
Prokurist Egon Jeppesen, Padborg
Lærer Inger Jørgensen, Hokkerup.
Vicetoldinspektør Thorvald Larsen, Bov.
Per Uhrenholt, Bov (byrådets repræsentant).

Kelstrup Plantage

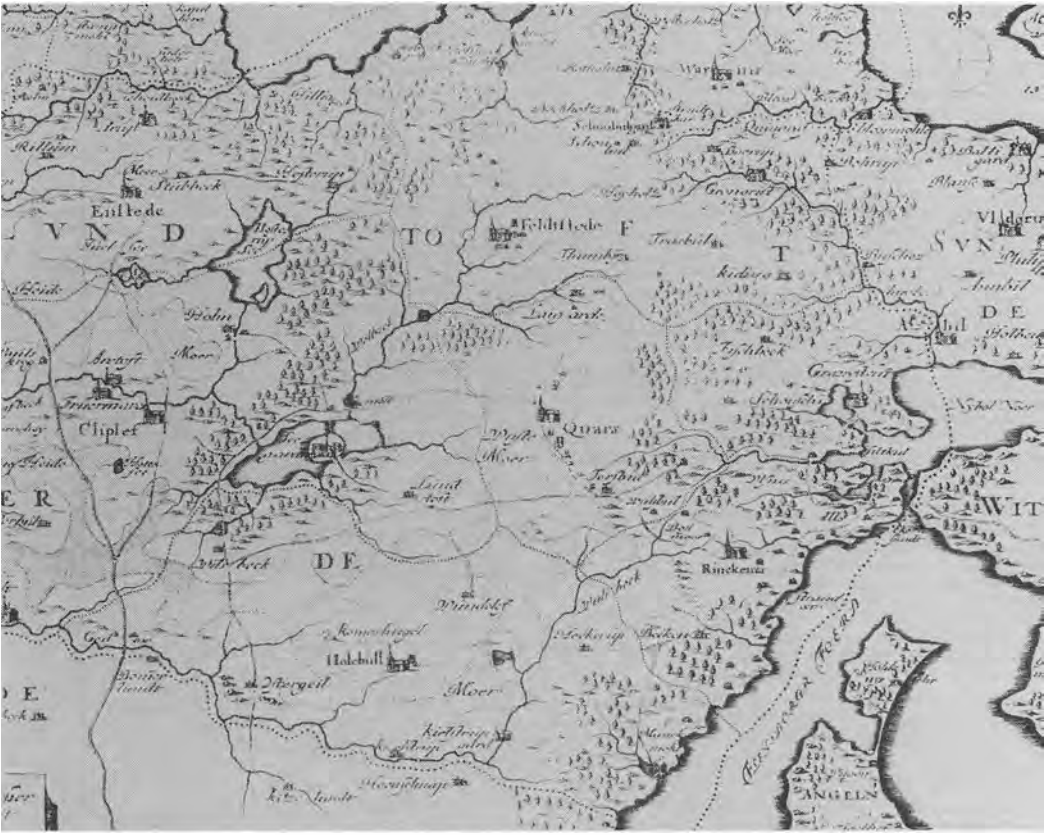

Et gammelt kort over området - Se artiklen side 55

